

Митко Тодоров

ИВ. ТОДОРОВЪ

Узона Тодорова

ОТЕЧЕСТВОЗНАНИЕ

ЗА

IV ОТДЪЛЕНИЕ.

ПЕТО ИЗДАНИЕ,

одобрено отъ Министерството на народното просвѣщение.

ПЛОВДИВЪ

Книгоиздателство Хр. Г. Дановъ.

1914.

ГЕОГРАФИЯ.

ЦАРСТВО БЪЛГАРИЯ.

Тъкмо по срѣдата на нашето отечество се простира отъ западъ къмъ изтокъ висока грамада. Това е Стара-планина или Балканътъ. По срѣдата тя е

Фердинандовъ връхъ (Юмрукъ-чалъ).

по-висока и мъчно се прѣминава. Тамъ се намира и най-високиятъ ѝ връхъ — Юмрукъ-чалъ, който се нарича още и Фердинандовъ-връхъ (около 2400 метра

високъ). Колкото отива къмъ краищата, Стара-планина става по-низка и проходима. Най-низка е източната ѝ частъ, която е раздѣлена на три клона. По цѣлата си дължина Стара-планина се прѣсича само отъ рѣката **Искъръ**. За да се прѣмине отъ едната страна на планината до другата, има прокарани много пѣтеки и пѣтища, които се казватъ **проходи**. По нѣкои отъ тѣхъ има ханчета, наречени **спасителни домове**, дѣто застигнати отъ зимната фъртуна пѣтници намиратъ прибѣжище. Най-сгодни за прѣминаване проходи сж: **Гинци** или **Петрохански** и **Арабаконашки** (въ западната частъ на планината), **Шипченски** и **Твърдишки** (въ срѣдната ѝ частъ) и **Котленски** (въ източната ѝ частъ). Прѣзъ планината има прокарани на двѣ мѣста желѣзни пѣтища: единъ върви край рѣката **Искъръ**, а другъ я прѣсича по срѣдата — при градеца **Трѣвна**. — Шипченскиятъ проходъ се нарича тѣй по името на голѣмото село **Шипка**, което се намира до самитѣ поли на планината. Той се прочу прѣзъ 1877 година, когато имаше война между руситѣ и турцитѣ за нашето освобождение. Малко на страна, къмъ изтокъ отъ прохода, се намира друго прочуто мѣсто — **Бузлуджа**, дѣто въ 1868 година Хаджи-Димитъръ и неговитѣ другари юнашки измрѣха за нашата свобода. При Бузлуджа вадятъ хубавъ мраморъ, отъ който правятъ паметници и други издѣлия.

Стара-планина се издига като стѣна по срѣдата на България и я дѣли на двѣ части: **Сѣверна-България** и **Южна-България**. Тя възпира и ослабва студенитѣ сѣверни вѣтрове, които зимѣ духатъ съ страшна сила. Поради това въ Южна-България е по-топло, и всичко тамъ узрѣва по-рано. Откъмъ югъ Стара-планина е гола и скалиста и се издига стрѣмно нагорѣ. Откъмъ сѣверъ се спуща полегато и е покрита съ хубави гори. Нейнитѣ гори сж повече джбови и букови. Изъ тѣхнитѣ пушинаци се криятъ лисици, вълци, мечки, глигани (диви свине), сърни, рогачи и глухари (диви пѣтли). Стара-планина е пълна съ каменни вжглища и съ метали, ала тѣ не се копаятъ навредѣ. Тя не е пуста и отъ хора. Отъ едина до другия край

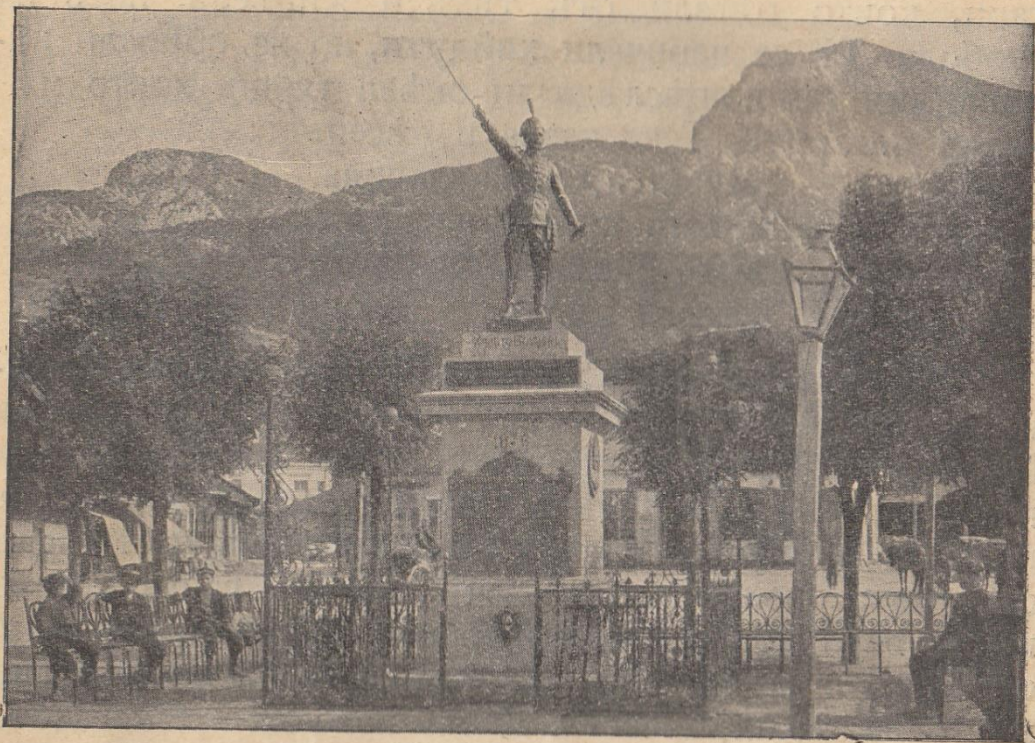
тя е пълна съ хубави селца и колиби. Нейнитѣ жители се наричатъ **планинци** или **загорци**. Тѣ се поминаватъ повече съ занаяти и кираджилѣкъ: правятъ дървени сѣдове и желѣзни сѣчива, отгледватъ овошки, прѣнасятъ пѣтници и стока прѣзъ планината. Много отъ тѣхъ лѣтъ отиватъ въ чужбина да работятъ градинарство и зидарство, или да женатъ по нивитѣ на богати земеделци.

Слѣдъ като България била поробена отъ турцитѣ, Стара-планина станала прибѣжище на много българи, които бѣгали отъ тѣхъ и живѣели тамъ на свобода. Тѣ се наричали **хайдутѣ**, но не обирали никого, ами само прѣслѣдвали онѣзи турци, които мѣчели българитѣ. Така казва и пѣсенята:

„Пустата Стара-планина,
Никога празна не стои:
Зимѣ е пълна съ овчари,
Лѣтъ е пълна съ юнаци“.

Градове покрай Стара-планина. — Покрай южнитѣ поли на Стара-планина, къмъ западъ, е градътъ **Царибродъ**, туку до границата (4369 ж.). По-насамъ, къмъ изтокъ, е градецътъ **Пирдопъ** (3478 ж.), а още по-къмъ изтокъ се намира **Карлово**, околийски градъ съ хубава околностъ (7152 ж.); прѣзъ града текатъ много вади, които каратъ чаркове за гайтанъ, а вънъ отъ града има фабрика за шаеци. Карлово е родно мѣсто на Василь Левски. Къмъ изтокъ — тамъ, дѣто Стара-планина се раздѣля на три клона, е хубавиятъ **Сливенъ**, така сжщо околийски градъ (25140 ж.); въ него има двѣ гимназии — мъжка и женска, а вънъ отъ града има нѣколко фабрики за платове и преди. Въ землището на града има топли лѣковити бани, най-добрѣ уреденитѣ у насъ. Сливенъ е родно мѣсто на прочутия войвода Хаджи-Димитъръ. — Още по изтокъ е градътъ **Котелъ** (4160 ж.), родно мѣсто на Раковски, на Софроний Врачански и на много други родолюбиви Българи. Котленци открай врѣме се занимаватъ съ овчарство изъ Добруджа. Въ Котелъ има фабрика за килими. — Покрай сѣвернитѣ поли на западна Стара-планина е **Бѣлоградчикъ** (2074 ж.), про-

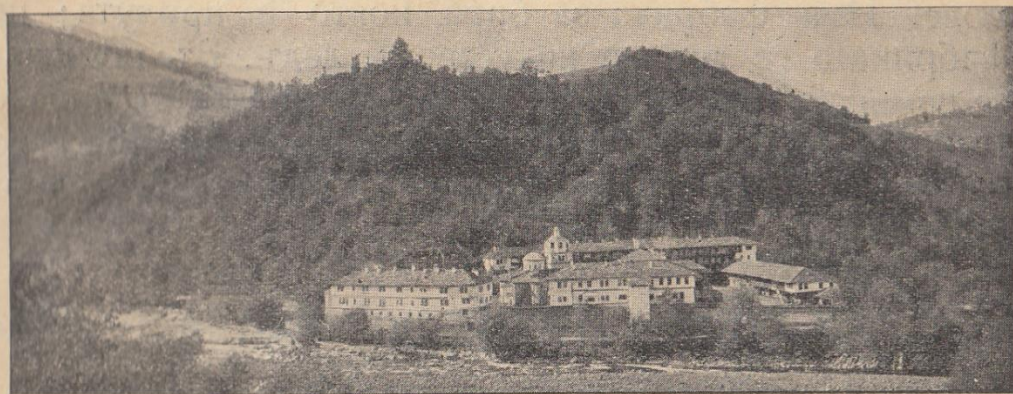
чуть съ своитѣ отвѣсни като стѣна скали, които надвечеръ изглеждатъ като вкаменени човѣци. По-насамъ е градътъ **Берковица** (5900 ж.), дѣто тъкатъ хубави килими и правятъ прочутото малиново вино. На изтокъ отъ Берковица е **Вратца** (15180 ж.), окръженъ градъ, който се намира туку-речи въ планината; въ този градъ излиза много коприна. Въ врачанското землище, на единъ планински връхъ, е загиналъ войводата Христо Ботевъ. На юго-изтокъ отъ Вратца е градътъ **Орха-**

Паметникътъ на Хр. Ботевъ въ Вратца.

ние (4420 ж.), прѣзъ който минава Арабаконашкиятъ проходъ. По-нататкъ, все покрай планината, е градътъ **Троянъ** (3824 ж.), въ който има болница, наречена **санаториумъ**, дѣто отиватъ на лѣкуване само хора болни отъ охтика; въ околността му се намира **Троянскиятъ манастиръ**. Въ Троянъ правятъ хубави стомни и други прѣстени сждове. Още по на изтокъ е **Габрово** (8540 ж.), околийски градъ, при който се свършва Шипченскиятъ проходъ; посрѣдъ града тече рѣката Янтра, край която има много работилници за кожи, а вънъ отъ града има нѣколко фабрики за вълнени платове и преди и една фабрика за туткалъ.

Габрово е единъ отъ първитѣ ни фабрични градове. Въ него се е отворила първата наша гимназия за момчета; тя е основана отъ Априловъ, родолюбивъ българинъ, който живѣлъ въ Русия. Въ околността му се намира прочутиятъ **Габровски манастиръ**, дѣто лѣтъ отиватъ много гости. Близу до Габрово е гра-

Троянскиятъ манастиръ.

децътъ **Трѣвна** (2340 ж.), въ чиято околностъ има рудници за каменни вжглища. Трѣвненци, отъ града и околията, сж повечето дюлгери; лѣтъ отиватъ по разни мѣста да работятъ. На сѣверъ отъ Трѣвна е **Дрѣново** (3050 ж.), околийски градъ; въ околността му се намира **Дрѣновскиятъ манастиръ**, дѣто въ 1876 година бѣше заобиколена и избита отъ турска войска една възстаническа чета изъ търновскитѣ села. На изтокъ отъ Дрѣново е **Елена**, околийски градъ, отдѣто сж излѣзли много дѣйци за нашето освобождение. Еленчани, както отъ града, така и отъ околията, се занимаватъ повече съ градинарство по чужбина. Лѣтъ работятъ занаята си, а зимѣ се връщатъ въ роднитѣ си мѣста. На сѣверъ, между Дрѣново и Елена, е **Търново** (12625 ж.), окръженъ градъ, столица на второто българско царство. Той е хубавъ градъ съ чудесно мѣстоположение; въ околността му има развалини отъ стари черкови, манастири и царски палати. Градътъ се разруши отъ земетръсь прѣзь 1913 година, но се застрои наново. Близу до Търново е околийскиятъ градъ **Горна-Орѣховица**,

който сжщо така бѣше разрушенъ. — По-нататъкъ, къмъ изтокъ, сж разположени градоветъ: **Османъ-Пазаръ** (3638 ж.), **Ески-Джумая** (9449 ж.) и **Прѣславъ** (3608 ж.). Прѣславъ е първата столица на българското царство. Недалече отъ него, на сѣверъ, е **Шуменъ** (22200 ж.), окръженъ градъ съ двѣ гимназии; обиколенъ е отъ три страни съ високи хълмове. Има фабрика за бира, която е прочута; при фабриката се добива изкуственъ ледъ. Въ шуменско се намиратъ развалинитъ на Аспаруховата столица — **Плиска**. На изтокъ отъ Шуменъ е **Провадия** (6238 ж.), околийски градъ, разположенъ въ дѣното на дълбока долина.

Срѣдна-гора и Подбалканската долина.

Срѣдна-гора е низка и гориста планина; простира се на югъ отъ Стара-планина и на нѣколко мѣста е свързана съ нея чрѣзъ седловини. На западъ тя възвива къмъ югъ и достига до друга висока планина, която се казва **Рила**. Къмъ изтокъ Срѣдна-гора се снишава постепенно и свършва при града **Ямболъ** съ единъ низкъ връхъ, нареченъ **Зайчи-връхъ**. Тя е доста висока въ срѣдната си часть, дѣто се издигатъ нѣколко върхове, между които най-високъ е **Богданъ** (1570 м.). Тамъ сж най-гжститъ и най-хубавитъ ѝ гори. Какви дебели сѣнки, какви студени извори има въ Срѣдна-гора! Нейнитъ долини и тлъсти поляни весденъ се оглашатъ отъ звънцитъ на хиляди овци и кози. На нейнитъ прохладни височини се прави прочутиятъ балкански кашкавалъ. За нея **Любенъ Каравеловъ** писалъ:

Хубава си, моя горо, миришешъ на младость,
Но вселявашъ въ сърцата ни само скръбъ и жалость;
Който веднажъ те погледне, той вѣчно жалѣе,
Че не може подъ твоитъ сѣнки да изтлѣе.

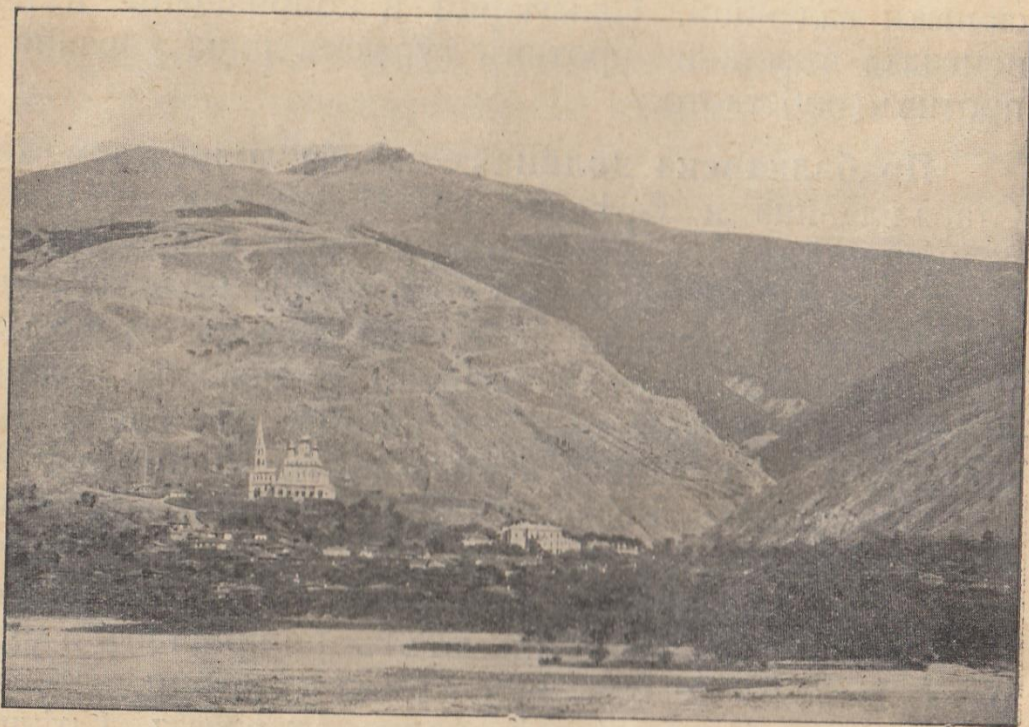
Отъ двѣтъ страни на Срѣдна-гора има нѣколко топли лѣковити извори, които сж обърнати на бани за кжпане и лѣкуване на болни хора. Отъ нея извира много води и потоци, които се вливатъ въ близкитъ голѣми рѣки.

Въ Срѣдна-гора се криятъ различни диви животни: мечки, вълци, лисици, сърни и елени. Тя е населена и съ хора. Тѣ сж бѣдни, защото нѣматъ много земя, ала сж трудолюбиви и събудени. Поминаватъ се съ занаяти, скотовѣдство и дърварство; нѣкои горятъ вжглища и ги продаватъ въ градоветѣ; други напушатъ роднитѣ си мѣста и търсятъ поминѣкъ въ далечна чужбина. Тѣхнитѣ села сж хубави и чисти, оградени сж съ кичести дървета и съ градини.— Вжтрѣ въ планината е разположено **Панагюрище** (9507 ж.), наричано въ старо врѣме Каменградъ; той е околийски градъ. Въ него има фабрика за килими. Още по-навжтрѣ е градецътъ **Копривщица** (3190 ж.), родно мѣсто на Любенъ Каравеловъ; тамъ се произвежда хубавъ кашкавалъ и се правятъ вкусни свински наденици. Панагюрци и копривщени първи вдигнаха възстание противъ турската лоша управия и противъ робството.

Подбалканска долина се нарича долината между Стара-планина и Срѣдна-гора. Прѣди много хиляди години, когато на земята нѣмало хора, Стара-планина образувала едно цѣло съ Срѣдна-гора. Отъ тогавашнитѣ чести и страшни земетръси Срѣдна-гора хлѣтна, и помежду двѣтѣ планини се появила долина, която отсетнѣ дъждоветѣ и рѣкитѣ размили и разширичили. Наричаме я подбалканска, защото се намира подъ самия Балканъ (Стара-планина). Долината се простира отъ западъ къмъ изтокъ дори до Черноморе. Стара-планина я пази отъ студентѣ сѣверни вѣтрове, поради което климатътъ ѝ е приятенъ и умѣренъ. Напоява се отъ много рѣки и потоци, затова е плодородна. Седловинитѣ, които свързватъ Срѣдна-гора съ Стара-планина, раздѣлятъ долината на нѣколко полета, отъ които най-голѣми и най-плодородни сж: карловското или стрѣмското и казанлъшкото.

Карловското поле е на западъ; прѣзъ него тече рѣката **Стрѣма** съ притоцитѣ си. То ражда хубаво грозде. Името си това поле получило отъ града **Карлово**, който е разположенъ до самитѣ поли на величествената Стара-планина.

Казанлъшкото поле е познато подъ името **Розова-долина** — долина на розитѣ; то е добило името си отъ многото тръндафилови или розови градини, които приличатъ на лозя. Отъ цвѣта на розитѣ се получава розово (гюлово) масло, което има много приятна миризма и е прочуто по цѣль свѣтъ. Единъ килограмъ отъ него се продава за 800—900 лева. Прѣзъ полето тече рѣка **Тунджа**, която извира отъ Стара-планина при градеца **Калоферъ**, родно мѣсто на Хр. Ботевъ. То е укичено съ лозя и овощни градини и е пълно съ богати и голѣми земеделски села. Тукъ-тамъ се срѣщатъ усамотени гори отъ стари вѣковни дървета. Тамъ вирѣе и питомниятъ кестенъ. Пролѣтно врѣме Розовата долина има омайна хубость. Посрѣдъ нея

Село Шипка и рускиятъ мѣнастиръ надъ него.

се намира градъ **Казанлъкъ** (10580 ж.), потъналъ въ зеленина; въ околността му има три топли минерални бани. Градътъ е обиколенъ отъ много орѣхови дървета и градини. — На сѣверъ отъ Казанлъкъ, до самата планина, е голѣмото село **Шипка**, отдѣто започва шипченскиятъ проходъ, а на западъ е **Шейново**;

при тѣзи села станаха голѣми боеве между руситѣ и турскитѣ войски прѣзъ врѣме на войната за нашето освобождение. За споменъ на падналитѣ офицери и войници руситѣ направиха при Шипка голѣмъ мѣнастиръ.

Рила-планина. — Родопитѣ. — Пиринъ-планина.

На югъ отъ Срѣдна-гора се издига грамаденъ планински вжзелъ, образуванъ отъ три високи планини: Рила, Родопитѣ и Пиринъ. Съ него сж свързани всички други планини въ България.

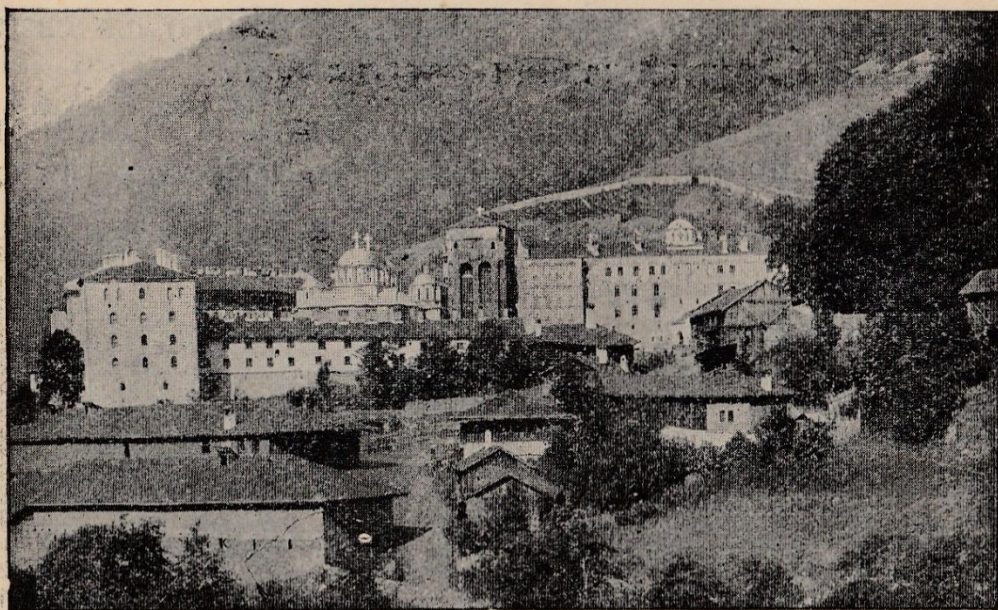
Рила е висока и непроходима планина — най-високата отъ нашитѣ планини. Тя се състои отъ много

Рилско езеро.

вериги, натрупани безредно, на които стърчатъ голи и скалисти върхове, надвесени надъ страшни пропасти. Въ дъното на тѣзи пропасти се синѣятъ сладководни езера, отъ които изтичатъ буйни рѣки. По високитѣ и усойни мѣста на планината снѣжнитѣ прѣспи се бѣлѣятъ цѣло лѣто, топятъ се бавно и пълнятъ езера

и рѣки. Най-високиятъ връхъ на Рила е **Мусала** (около 3000 м.). Планината е покрита съ гъсти букови и елови гори. Еловитѣ гори сж много хубави. Стѣблото на елата е право, тънко и източено високо нагорѣ, а клонетѣ ѝ сж покрити съ корави и бодливи листа, стоятъ хоризонтално и колкото нагорѣ отиватъ, ставатъ по-къси, та дървото прилича на пирамида. Въ тѣзи гори всѣкога е тихо и мълчаливо, защото листата на дърветата сж корави и отъ вѣтъра не шумятъ. Рила не е населена съ хора, но не е и съвсѣмъ безлюдна. Нейнитѣ тлъсти пасища лѣтѣ сж

Мънастиръ Св. Ив. Рилски.

пълни съ стадата на скитници-овчари, които прѣз зимата се прибиратъ въ топлитѣ долини на югъ. Планината е изобилна съ дивечъ: мечки, вълци, рисове, сърни, елени и диви кози. При политѣ на Рила е построенъ мънастирътъ **Св. Иванъ Рилски**, основанъ прѣди 900 години.

Край Рила сж разположени градоветѣ: **Дупница** (11580 ж.), въ плодородна долина, дѣто се сѣе много тютюнъ; **Самоковъ** (10420 ж.), на високо и студено мѣсто, дѣто правятъ хубавъ кашкавалъ, и **Горна-Джумая**.

Западно отъ Рила се простира планината **Осогово**; двѣтѣ планини раздѣлятъ България отъ Македония.

При сѣвернитѣ поли на Осогово се намира **Кюстендилъ** (13750 ж.), окръженъ градъ съ много овощни градини; въ града има топли минерални бани.

Родопитѣ сж голѣми и непристъпни планини. Започватъ отъ самата Рила, съ която сж тѣсно свързани, и се простиратъ далече на изтокъ. Откъмъ сѣверъ сж стрѣмни, а на югъ се спущатъ полегато, и клоноветѣ имъ стигатъ до брѣга на Бѣло-море. Тѣ се прѣминаватъ мжчно, защото по тѣхъ нѣма проходи, ами прости пжтеки. Родопскитѣ върхове се отличаватъ отъ Рилскитѣ по това, че не сж голи, а сж покрити съ гора. Отъ тѣхъ най-високъ е **Белмекенъ** (2640 м.), който се издига въ западния край на планината. Родопитѣ сж покрити съ букови, джбови и елови гори; отъ елитѣ правятъ дѣски и греди, които ние наричаме чамови. Родопитѣ сж населени; родопскитѣ планинци сж изградили своитѣ сѣнчести села въ хубавитѣ долини и котловини на планината. Тѣ се наричатъ **помаци**. Помацитѣ говорятъ български, пѣятъ български пѣсни и иматъ български обичаи, но изповѣдватъ вѣрата на турцитѣ, която се нарича мохамеданска вѣра; затова помацитѣ сж **българо-мохамедани**, сирѣчь българи, които изповѣдватъ мохамеданска вѣра. Тѣ промѣнили вѣрата си прѣди 300 години насила, но си запазили езика и обичаитѣ. Тѣхнитѣ прадѣди юнашки посрѣщнали турцитѣ, когато тѣ навлѣзли въ България, и упорито бранили земята си. Въ Родопитѣ още се срѣщатъ развалини отъ кули, въ които живѣли тѣхнитѣ войводи и болери.

Покрай сѣвернитѣ поли на Родопитѣ сж разположени градоветѣ: **Пещера** (6099 ж.), околийски градъ съ хубава околностъ; **Станимака** (12960 ж.) съ много лозя; на югъ отъ града е **Бачковскитѣ мѣнастиръ**. На изтокъ е **Хасково** (15095 ж.); въ околността му се сѣе памукъ, тютюнъ, сусамъ и анасонъ; отъ сусама се добива масло за готвене. — Покрай южнитѣ склонове на Родопитѣ сж градоветѣ **Гюмюлджина** и **Ксанти**. **Гюмюлджина** (около 30000 ж.) е окръженъ градъ; на югъ отъ него се разстила плодородно поле, което ражда много добра пшеница.

Ксанти е разположенъ на хълмисто поле, дѣто вирѣе най-добриятъ тютюнъ; градътъ е стоварище на тютюна. — На сѣверъ отъ Гюмюлджина, вжтрѣ въ планината, е **Кърджалии**; кърджалийско е населено съ турци.

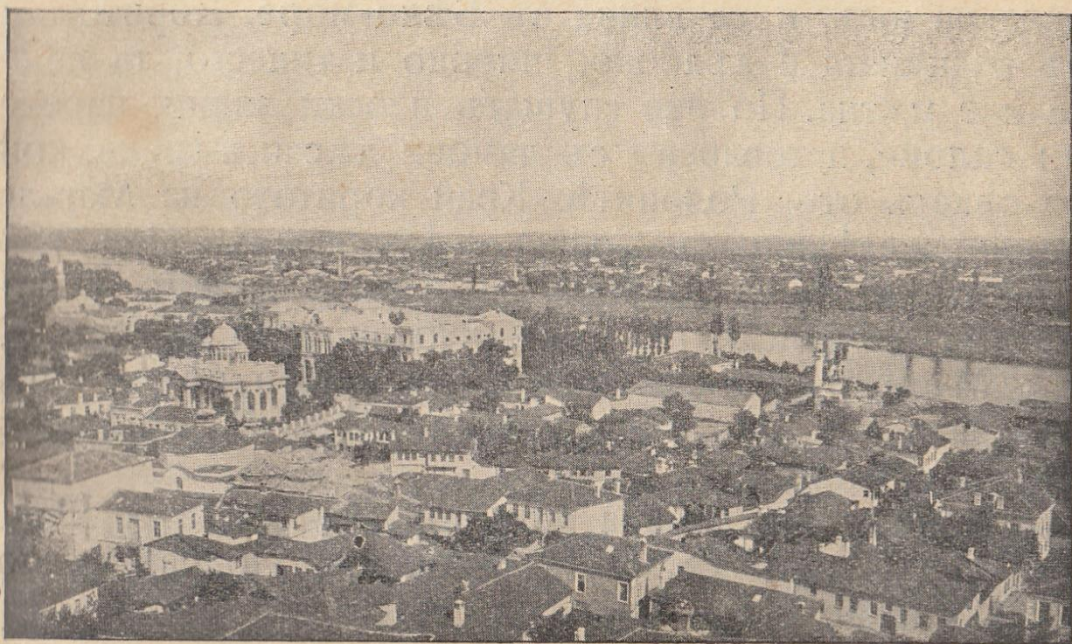
Пиринъ-планина се простира на югъ отъ Рила; източнитѣ ѝ склонове се свързватъ съ Родопитѣ. Съ своитѣ вѣковни борови гори и съ бистритѣ си като сълза води тя е една отъ най-хубавитѣ планини. Високитѣ върхове на Пиринъ сж всѣкога покрити съ снѣгъ. Тя е възпѣга въ народнитѣ пѣсни подъ хубавото име „Иринъ-Пиринъ-планина“. Въ тежкитѣ врѣмена на турското робство Пиринъ-планина бѣше свѣрталище на македонскитѣ войводи и тѣхнитѣ чети, които пазѣха българското население отъ насилници; тамъ бѣше тѣхното непристѣпно царство. — Покрай планината сж разположени градоветѣ: **Мехомия**, **Неврокопъ** и **Мелникъ**. **Мехомия** се намира въ срѣдата на една хубава котловина, наречена **Разлогъ**. **Неврокопъ**, е малкъ, но хубавъ градъ; тамъ работятъ звънци и аби. **Неврокопското** поле е красиво и плодородно; прѣзъ него се извива като змия рѣката **Места**, която събира бистритѣ си води отъ рилскитѣ прѣспи и езера, приема много притоци отъ Пиринъ и Родопитѣ и отива въ Бѣло-море. **Мелникъ** е заселенъ въ дълбокъ долъ до политѣ на Пиринъ; въ дѣното на дола сж струпани кжшитѣ му. Нийдѣ нѣма нито дворъ, нито празно мѣсто. Кола въ града не може да влѣзе. Улицитѣ сж толкова тѣсни, шото два натоварени коня не могатъ да се разминатъ. Дюкениитѣ сж тѣй направени, че въ тѣхъ сж влиза по стълби, които нощѣ се дигатъ. Слънчевитѣ лжчи късно надничатъ въ този чудноватъ градъ и рано се скриватъ. Въ врѣмето на царь Самуила Мелникъ билъ яка крѣпость.

На юго-западъ отъ Мелникъ, отвждѣ рѣката **Струма**, е градътъ **Петричъ**, разположенъ въ хубава котловина до сѣвернитѣ поли на планината **Бѣласица**; градътъ е обиколенъ съ овощни градини. По на западъ стои **Струмица**, окржженъ градъ. Покрай тѣзи два града минава рѣката **Струмица**, която тече прѣзъ

плодородно поле и се влива въ Струма. По тѣзи мѣста станала послѣдната кръвопролитна битка между войскитѣ на царь Самуила и грѣцкитѣ войски, слѣдъ която бѣлгарското царство пропаднало.

Тракийската равнина.

Между Сръдна-гора и Родопитѣ се простира **Тракийската равнина**, която на изтокъ достига до Черно-море, дѣто е доста хълмиста. Името си тази равнина е получила отъ **тракитѣ**, които първи се заселили по тѣзи мѣста. По сжщата причина и Южна-Бѣлгария се нарича **Тракия**. Тракийската равнина е широко и плодородно поле, укичено съ много градове и богати земедѣлски села. То ражда най-хубавото жито и най-сладкото грозде. Тамъ вирѣе още оризъ, сусамъ, анасонъ, памукъ и тютюнъ. Лѣтно врѣме, особно по жетва, жегата е нетърпима, и никакъвъ вѣтрець не полѣхва.

Гр. Пловдивъ.

Отъ южнитѣ склонове на Сръдна-гора тракийската равнина се раздѣля на двѣ полета: **Пловдивско** и **Старо-загорско**. Пловдивското поле е добило името си отъ **Пловдивъ**, най-голѣмиятъ и най-търгов-

скиятъ градъ въ Тракия (47930 ж.). Въ Пловдивъ има двѣ гимназии—мжжка и дѣвическа, а въ околността му, при селото Садово, има земеделско училище. Въ Пловдивското поле, покрай Марица, се ражда много хубавъ оризъ. — Старо-загорското поле ражда прочутото жито **загарія**. По сѣвернитѣ му краища, край Сръдна-гора, се намиратъ градоветѣ: **Стара-Загора** (21947 ж.), окръженъ градъ съ дѣвическо педагогическо училище, втори по голѣмина въ Тракия, и **Нова-Загора**, околийски градъ (9500 ж.). На изтокъ е **Ямболъ**, на рѣка Тунджа (15954 ж.). Между Пловдивъ и Стара-Загора е **Чирпанъ**, съ хубави лозя (11606 ж.); въ околността му, при село **Меричлери**, има изворъ съ студена лѣковита вода.

Въ Тракийската равнина има твърдѣ много рѣки. По сръдата ѝ тече **Марица**, най-голѣмата рѣка въ Тракия. Тя извира между Рила и Родопитѣ, провира се между проломи и клисури и, като навлѣзе въ равнината, заема посока къмъ изтокъ, а сетнѣ завива на югъ и се влива въ **Бѣло-море**. Коритото ѝ въ равнината е дълбоко, широко и тинесто, та водата ѝ е мжтна. По нея спущатъ плоски ладии, наречени **салове**, натоварени съ чамови джски и греди, които сѣкатъ отъ Родопитѣ. Край коритото на Марица върви желѣзницата София — Цариградъ. При горното течение на Марица се намира **Татаръ-Пазарджикъ**, околийски градъ съ хубави лозя (18080 ж.).

Марица прибира водитѣ на много рѣки, които извираатъ отъ околнитѣ планини. Отъ тѣхъ по-голѣми сж слѣднитѣ:

Тополница, извира отъ Сръдна-гора и се влива въ Марица при Татаръ-Пазарджикъ. Покрай долното ѝ течение сѣятъ много оризъ.

Стрѣма, извира отъ Стара-планина, прѣсича Сръдна-гора и се влива въ Марица по-долу отъ Пловдивъ. Стрѣмската долина е хубава и плодородна.

Тунджа, извира отъ Стара-планина и се влива въ Марица вѣнъ отъ България.

Сазлийка, извира отъ Сръдна-гора и тече прѣзъ Старо-загорското поле.

Арда, извира отъ Родопитѣ. — Арда, Марица и Тунджа се събиратъ наедно при турския градъ **Одринъ**.

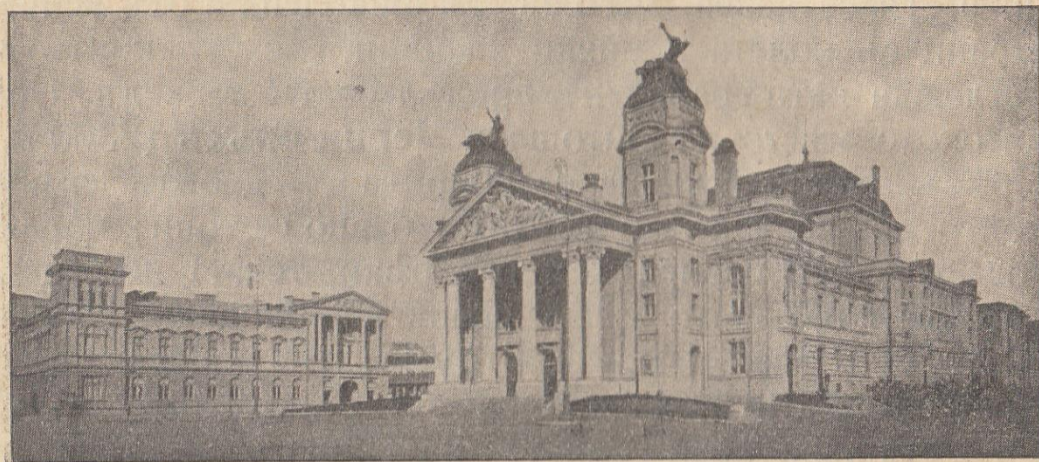
Витоша и Софийското поле.

Между западната частъ на Стара-планина, Срѣдна-гора и Рила се издига усамотено висока скалиста планина. Тя се казва **Витоша**. Заобиколена е отъ всички страни съ полета и низки планини, между които тя изглежда като грамаденъ продълговатъ кжжелъ. Най-високото мѣсто на Витоша е **Черни-врѣхъ** (2300 м.). Прѣзъ зимата Витоша се покрива съ дебелъ снѣгъ, който остава чакъ до лѣтото и бавно се топи; поради това отъ нея извиратъ много рѣки, текатъ по всички посоки и на много мѣста правятъ водопади. Най-голяма отъ тѣзи рѣки е **Струма**; тя минава прѣзъ кюстендилското поле, провира се между Рила и Осогово, минава край политѣ на Пиринъ и отива въ Бѣло-море. — Близу до Витоша още стоятъ развалинитѣ на кулата **Перникъ**, дѣто Самуиловиятъ войвода Кракра юнашки се бранилъ отъ гърцитѣ. Отъ тази кула добило името си селото **Перникъ**, при което има голѣма рудница за каменни вжглища.

Между Витоша и Стара-планина се простира широко равно поле, което се казва **Софийско поле**. Прѣди много хиляди години то било дѣно на голѣмо езеро; отсетнѣ водитѣ на езерото пробили Стара-планина, като работили цѣли вѣкове, и се излѣли въ Дунавъ. Така се образувалъ Искърскиятъ проломъ, прѣзъ който сега тече рѣка Искъръ.

Софийското поле е доста високо, затова зимѣ тамъ е много студено; не е много плодородно, но има хубави пасища, затова скотовѣдството е развито. — На една край на полето, близу до Витоша, се шири най-голѣмиятъ български градъ — **София**, отъ който полето е добило името си (103000 ж.). София е хубавъ градъ съ високи красиви кжщи, съ прави широки улици и съ градини. Нощѣ се освѣтлява съ електрическа свѣтлина, която за единъ мигъ разпрѣсква мрака. —

Изъ по-главнитѣ улици се движатъ денѣ електрически трамваи, които съ голѣма бързина занасятъ човѣка отъ едина край на града до другия само за 10 стотинки. Въ града има една градина, наречена **зоологическа**, дѣто се пазятъ въ кафези диви животни отъ всички страни на свѣта. Има още голѣма библиотека, наречена народна, народенъ театъръ и всѣкакви учи-

Народниятъ театъръ въ София.

лица: университетъ, най-високото ни училище, духовно училище, военно училище, рисувално училище, музикално училище и нѣколко гимназии. Вънъ отъ града има много фабрики: за обуца, за тухли, за кожи, за дървени издѣлия и пр.

Въ София живѣе царьтъ; тамъ се намира и правителството. Затова се казва **столица**.

Недалече отъ София е селото **Сливница**, което се прочу прѣзъ врѣме на сръбско-българската война.

Дунавска равнина.

Пространството на сѣверъ отъ Стара-планина е хълмисто поле, което се нарича **Дунавска равнина** и е ограничено на сѣверъ отъ рѣката Дунавъ, а на изтокъ отъ Черно-море. Въ южнитѣ покрайнини на равнината навлизатъ склоноветѣ на Стара-планина, снишаватъ се постепенно и изчезватъ; сѣвернитѣ ѝ

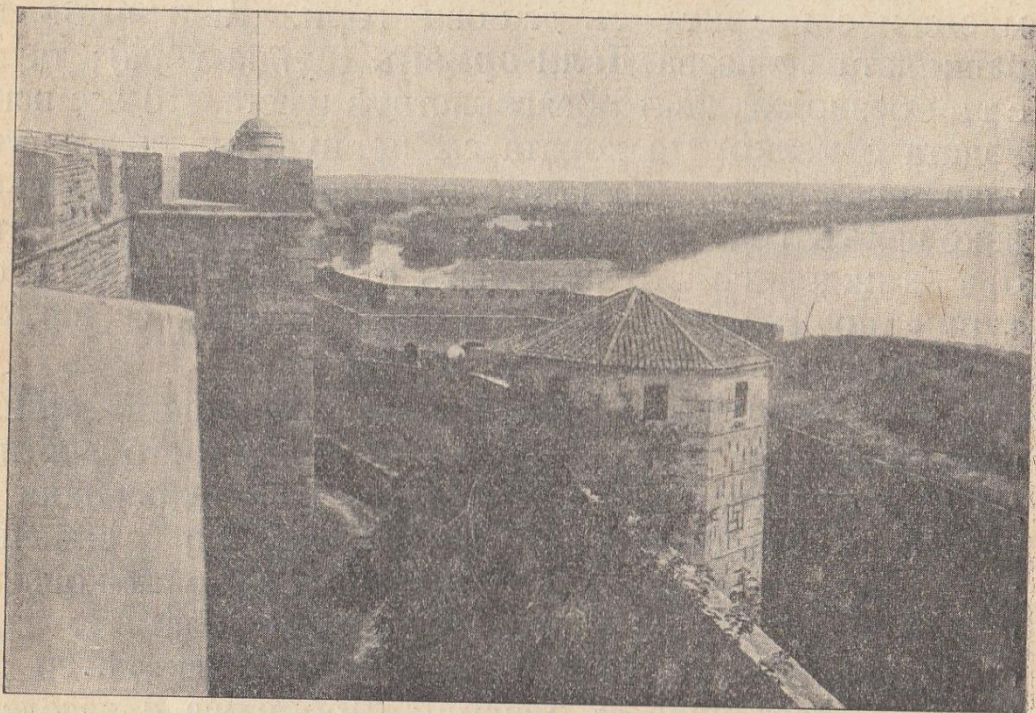
много рѣки, които извираатъ отъ Стара-планина. По-неже настрана отъ рѣката земята е безводна, населението се струпало повече по рѣчнитѣ долини. Тя е еднообразна и безгориста. Пролѣтно врѣме се покрива съ буйна трѣва и прилича на зелено море, но прѣзъ лѣтната жега всичко изгаря, и земята се напуква. Земята е много плодородна и ражда въ голѣмо изобилие всѣкакви житни растения. Въ западната частъ на равнината се сѣе повече царевица, въ източната—жито, а покрай Дунавъ—рапица, отъ която се добива масло за мазане машини. Поради голѣмото плодородие населението е богато и охолно.

Къмъ изтокъ равнината почва да става доста хълмиста и е покрита съ джбови гори. Тази частъ на равнината се казва **Дели-орманъ** (буйна гора); тя не е тъй безводна, както безгориститѣ мѣста. Но все пакъ водата е малко, та хората сж принудени да копаятъ кладенци, водата на които е блудкава; за добитѣка изкопаватъ голѣми плитки трапове, които се пълнятъ отъ дъждоветѣ. Дели-орманъ е населенъ повече съ турци, но има и много българи, които сж се прѣселили отъ разни краища на България.

На изтокъ отъ Дели-орманъ равнината добива пакъ изгледъ на голо безводно поле, което достига до Черно-море. Тази частъ на Дунавската равнина се нарича **Добруджа**. Тамъ не можешъ да срѣщнешъ нито рѣка, нито изворъ, нито чешма. Хората копаятъ кладенци, които сж много дълбоки, и водата се вади съ коне. Населението е имотно; земедѣлскитѣ си работи то извършва съ машини. Добруджа е населена съ българи и турци. Главенъ градъ на Добруджа е **Добричъ**; други градове сж **Балчикъ** и **Каварна**, разположени покрай брѣга на Черно-море.

Цѣла Добруджа и по-голѣмата частъ на Дели-орманъ се владѣятъ отъ Ромъния, която ги присвои прѣзъ 1913 година, когато българскитѣ войски се биеха срѣщу гърци и сърби за свободата на нашитѣ сънародници въ Македония.

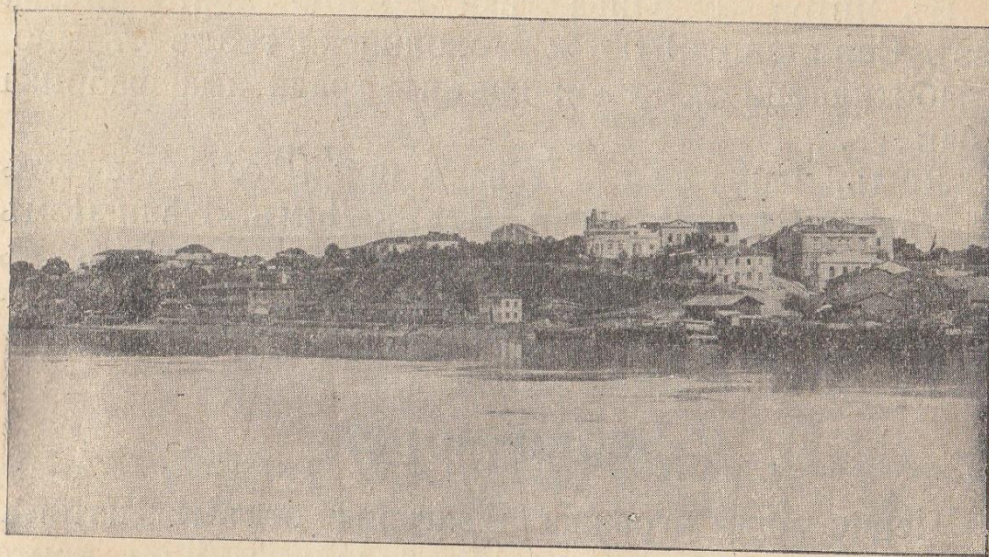
Рѣки и градове въ Дунавската равнина. — На сѣверъ равнината е ограничена отъ рѣката **Дунавъ**, която раздѣля България отъ Ромѣния. Тя извира отъ далеко и минава прѣзъ нѣколко държави. Дунавъ е многоводна и дълбока рѣка и служи за воденъ пѣтъ; лѣтъ по него веденъ сноватъ параходи и спиратъ при всѣко пристанище на двата брѣга. Водата му е мѣтна и тече тихо, затова въ нашитѣ народни пѣсни е нареченъ тихъ **бѣлъ Дунавъ**. Отсамниятъ брѣгъ е високъ и стрѣменъ, а отсрѣщниятъ е низкъ и блатистъ. — Покрай Дунавъ има много градове. На онова мѣсто, дѣто той започва да мие брѣговетъ на България, стои **Видинъ**, окръженъ

Гр. Видинъ, гледанъ отъ Дунавъ.

градъ съ мъжка гимназия (16430 ж.); по тѣзи мѣста на рѣката ловятъ прочутата риба моруна, отъ която вадятъ скѣпия черъ хайверъ. По къмъ изтокъ е **Ломъ** (11100 ж.), околийски градъ съ педагогическо училище, а още по-насамъ е **Орѣхово** или **Рахово** (6311 ж.), въ чиято околностъ се намира голѣмото село **Козлодуй**, дѣто храбриятъ войвода Хр. Ботевъ

изведе четата си. Слѣдъ него иде **Свищовъ**, въ който има търговска гимназия (13063 ж.). На изтокъ отъ Свищовъ е **Русе**, най-хубавиятъ и най-търговскиятъ градъ на Дунавъ (35820 ж.); въ него има мъжка и женска гимназии и много фабрики, а въ околността — земеделско училище; той е окръженъ градъ. — Прѣзъ крайдунавскитѣ градове се изнася навънъ много жито, царевица и рапица и се внасятъ вънкашни стоки; затова тѣ сж търговски градове.

Гр. Русе.

Притоци на Дунавъ. — Въ Дунавъ се вливатъ откъмъ българска страна слѣднитѣ рѣки:

Тимокъ, която съ долното си течение служи за граница между България и Сърбия.

Искъръ, извира отъ Рила, минава прѣзъ софийското поле, прорѣзва Стара-планина и прѣзъ равнината отива въ Дунавъ.

Витъ, извира отъ Стара-планина и минава край **Плѣвенъ**, търговски градъ, обиколенъ съ голѣми и богати земеделски села. Около него сж насадени много американски лозя. Въ града има винарско училище и мѣсто за отглеждане на добри коне. Въ врѣме на руско-турската война прѣзъ 1877 година Плѣвенъ бѣше обсаденъ много врѣме отъ рускитѣ войски и се прѣдаде слѣдъ кръвопролитни боеве. За споменъ

отъ войната въ града и околността сж издигнати много паметници. Въ плѣвенско се развѣжда най-добриятъ едъръ добитѣкъ у насъ, особно волове.

Осъмъ, извира отъ Стара-планина и минава прѣзъ града **Ловечъ**, дѣто има много работилници за кожи (8374 ж.). (Въ старо врѣме Осъмъ кои царства раздѣлялъ?).

Янтра, извира отъ Шипченския балканъ и прави много завой и вирове. Минава прѣзъ градоветѣ **Габрово** и **Търново**.

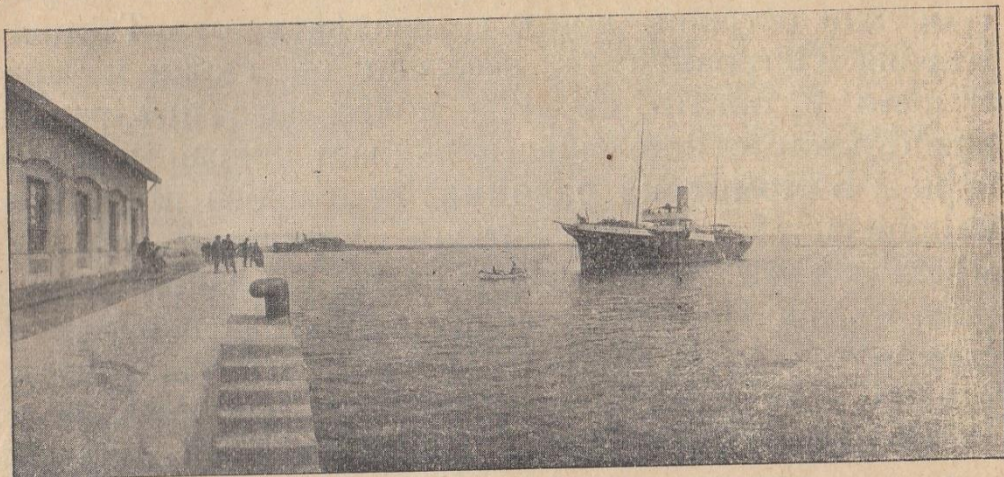
Въ Янтра се влива рѣка **Росица**, която минава прѣзъ **Севлиево** (9700 ж.), околийски градъ съ много работилници за кожи; извѣнъ града има фабрика за барутъ.

Ломъ, влива се въ Дунавъ при Русе; става отъ двѣ рѣки: **Бѣли-Ломъ** и **Черни-Ломъ**. Бѣли-Ломъ тече прѣзъ **Разградъ** (13850 ж.), разположенъ въ една котловина въ западната покрайнина на **Делиорманъ**. Въ него има мъжка гимназия.

Черно-море.

Черно-море огражда България откъмъ изтокъ. То е получило името си отъ грознитѣ бури, които върлуватъ въ него. При всичко това то ни ползува прѣмногo съ рибата си и съ солта, която се добива отъ водитѣ му; то дава прѣхрана на хората, които сж се заселили край брѣговетѣ му. Черно-море ни ползува и като воденъ пѣтъ. — Водитѣ на морето се вдаватъ въ сушата на двѣ мѣста и образуватъ заливитѣ **Варненски** и **Бургаски**. По брѣговетѣ на Варненския заливъ е разположенъ **Варна** (41320 ж.), окръженъ градъ съ хубава околностъ. Въ неговото тихо пристанище, което буритѣ не могатъ да развълнуватъ, пристигатъ всѣки день по нѣколко параходи, разтоварятъ разни стоки и се пълнятъ слѣдъ това съ наши произведения: жито, царевица, добитѣкъ и пр. Въ града има двѣ гимназии, търговско училище и особно здание до морето за отглеждане морски животни; то се казва **аквариумъ** (водница). Улицитѣ му

се освѣтяватъ нощѣ съ електрическа свѣтлина. Вънѣ отъ града има много фабрики: за памукъ, платна, човали, бира, бонбони, брашна и други. Въ околността му има двѣ голѣми езера: **Девненско** и **Гебедженско**, които сж свързани помежду си, а второто е свързано съ морето чрѣзъ каналъ. Въ тѣхъ се лови много риба. — Край Бургаския заливъ е разположенъ градътъ **Бургасъ** (15008 ж.) съ добро пристанище,

Бургаско пристанище.

което се спохажда отъ много параходи. Въ града има търговско училище и фабрика за брашна, а край морето — добрѣ уредени студени и топли морски бани. Въ околността му има и минерални бани. При Бургасъ има двѣ езера: **Атанасъ-кьойско** и **Вая-кьойско**; отъ първото се добива морска соль, а отъ второто се лови риба. — Около Бургаския заливъ има още три малки градове: **Анхиало** (3190 ж.), **Созополъ** (3277 ж.) и **Месемврия** (1934 ж.); тѣ сж стари градове, населени повече съ гърци. При Анхиало се добива много морска соль.

Въ Черно-море се вливатъ отъ България малко рѣки. Отъ тѣхъ най-голѣма е **Камчия**. Тя става отъ двѣ рѣки: Голѣма Камчия или Тича и Малка или Луда Камчия, които текатъ между разклоненията на Стара-планина. Слѣдъ като двѣтѣ рѣки се слѣятъ въ едно, мжтната имъ вода тече лѣниво посрѣдъ гжста гора отъ брѣстови и осѣнови дървета, високи и прави

като свѣщи; тази гора се нарича **Лонгозъ**. Долината на Камчия е плодородна, пълна е съ овощни градини и пролѣтно врѣме прилича на рай.

Бѣло-море.

Тихитѣ води на **Бѣло** или **Егейско море** миятъ южнитѣ брѣгове на България. То е пълно съ многобройни острови, които се владѣятъ отъ Турция и Гърция. Островитѣ сж населени съ гърци и турци. Морето е богато съ риба, която дава прѣхрана на крайбрѣжното население. Равнината покрай морето се нарича **Бѣломорска равнина**; тя е много плодородна и произвежда хубавъ тютюнъ. Климатътъ по тѣзи мѣста е мекъ и пролѣтътъ настѣпва рано, а зимата идва късно. Поради това тамъ може да вирѣе и маслиновото дърво, което не обича студъ. Влажниятъ и топълъ юженъ вѣтъръ, който духа по насъ и докарва плодоносния лѣтенъ дъждъ, а зимѣ топи снѣгове и ледове, иде откъмъ Бѣло-море. Затова нѣкои го думатъ **бѣломорецъ** или **бѣлъ вѣтъръ**:

Бѣлъ вѣтъръ вѣе,
Гора люлѣе,
Снѣгове топи,
Три рѣки текатъ,
Три билки влѣкатъ.

Бѣло-море ни служи за воденъ пѣтъ и свързва България съ онѣзи страни, отъ които ние доставяме разни стоки или дѣто изпращаме наши произведения. За това помагатъ двѣтѣ пристанища: **Деде-агачъ** и **Порто-лагосъ**. Деде-агачъ е хубавъ градъ съ широки прави улици. При Порто-лагосъ има езеро, наречено **Буру-гьоль**, което е богато съ риба.

Пѣтища.

Въ България има три вида пѣтища: обикновени, желѣзни и водни.

Обикновенитѣ пѣтища биватъ междуселски и шосета. Междуселски пѣтища има между всички се-

ла; зимѣ тѣ биватъ непроходими отъ калъ, а лѣтѣ отъ прахъ. Шосета има между всички окръжни и околийски градове. Най-важни и работни сж слѣднитѣ шосета:

1. Отъ **София** прѣзъ **Пловдивъ** и **Хасково** за **Цариградъ**.

2. Отъ **София** прѣзъ **Берковица** за **Ломъ** на **Дунавъ**. Това шосе минава прѣзъ прохода **Гинцки**.

3. Отъ **София** прѣзъ **Орхание** и **Плѣвень** за **Русе**. Шосето минава прѣзъ **Арабаконашкия** проходъ.

4. Отъ **Пловдивъ** прѣзъ **Калоферъ** за **Казанлъкъ**, дѣто се раздвоява: отъ **Казанлъкъ** прѣзъ **Шипченския** проходъ, **Габрово** и **Търново** за **Русе**; отъ **Казанлъкъ** прѣзъ **Стара-Загора**, **Нова-Загора**, **Сливенъ**, **Котелъ** за **Шуменъ**.

Желѣзни пѣтища имаме нѣколко; главното имъ срѣдище е **София**. Отъ тамъ трѣгватъ желѣзници по нѣколко посоки и се наричатъ по имената на главнитѣ градове, що свързватъ:

София—Цариградъ за **Сърбия** и по-нататкъ.

София—Радомиръ—Кюстендилъ—границата.

София—Пловдивъ—Свиленъ.

София—Горна-Орѣховица—Варна.

Други желѣзници сж:

Русе—Търново—Тръвна—Стара-Загора.

Русе—Варна.

Софлу—Деде-агачъ—Гюмюлджина—Ксанти.

Отъ линията **София—Варна** се отдѣлятъ четири клона: **Мездра—Враца—Видинъ**, **Плѣвень—Сомовитъ**, **Левски—Свищовъ** и **Гебедже—Добричъ**. Първитѣ три клона свързватъ вжтрѣшността на Дунавската равнина съ пристанищата на Дунавъ, а четвъртиятъ клонъ свързваше **Добруджа** съ **Черно-море**.

Отъ линията **София—Свиленъ** се отдѣлятъ два клона: **Пловдивъ—Чирпанъ—Стара-Загора—Нова-Загора** и **Търново—Сейменъ—Нова-Загора—Бургасъ**; тѣ свързватъ **Тракийската** равнина съ **Черно-море**.

Водни пѣтища у насъ сж само рѣката **Дунавъ**, **Бѣло-море** и **Черно-море**. Пѣтуването по тѣхъ става съ параходи и лодки.

Пжтуване по картата на България. — 1. Тръгни отъ София за Варна! Покрай кои по-голѣми градове ще минешъ? — 2. Тръгни отъ София за Пловдивъ, а отъ тамъ за Бургасъ! — 3. Тръгни отъ Шуменъ за Кюстендилъ! — 4. Прѣзъ кждѣ ще минешъ, за да отидешъ отъ Пловдивъ въ Русе по желѣзница? — 5. Покажи пжтя отъ Пловдивъ за Силистра! — 6. Тръгни отъ Стара-Загора за Търново! — 7. Тръгни отъ Дупница за Ломъ, а отъ Ломъ за Русе! — 8. Какъ ще отидешъ отъ родното си мѣсто въ Добричъ и въ Балчикъ? — 9. Тръгни отъ Сливенъ за Шуменъ! Отъ Казанлъкъ за Търново! — 10. Какъ ще отидешъ отъ родното си село въ Ямболъ? — 11. Покажи пжтя отъ родното си мѣсто до Плѣвенъ!

Мислено пжтуване изъ България. — 1. Какъ ще отидешъ отъ родното си мѣсто въ околийския градъ и въ окржжния? — 2. Какъ ще отидешъ отъ родното си мѣсто до София? — До Пловдивъ? — До Варна? — 3. Искамъ да отида отъ Стара-Загора въ Варна по шосе — кажи ми прѣзъ кой проходъ и прѣзъ кои градове ще мина! — 4. Кой е пжтьтъ отъ Сливенъ за Варна? Прѣзъ кой градъ ще се мине? — 5. Какъ ще отидешъ отъ родното си мѣсто въ Търново, а отъ тамъ въ Габрово? — 6. Какъ ще отидешъ отъ София въ Видинъ? — Прѣзъ кои градове ще минешъ? — 7. Какъ ще отидешъ отъ Варна въ Кюстендилъ? — 8. Кажи пжтищата отъ Южна България за Сѣверна България! — 9. Какъ ще отидешъ отъ Ямболъ за Русе? — 10. Кажи пжтя отъ Пловдивъ за Търново! — 11. Кажи пжтя на единъ трѣвненецъ за Видинъ! — 12. Габровски търговецъ иска да отиде въ Бургасъ по работа — кажи пжтя му! — 13. Единъ чиновникъ се мѣсти отъ Чирпанъ въ Видинъ — прѣзъ кждѣ ще мине?

Административно раздѣление на България.

Границитѣ на нашата държава сж: откъмъ изтокъ Черно-море, откъмъ сѣверъ рѣката Дунавъ, откъмъ западъ сръбската държава, откъмъ югъ турско-

то царство, Бѣло-море и Гърция. Въ тѣзи си граници държава ни има 112,000 четвъртити километра пространство. За да бжде управлявана по-добрѣ и по-лесно, раздѣлена е на 14 окрѣга. Това се нарича **административно раздѣление**. Всѣки окрѣгъ се нарича по името на окрѣжния градъ. Ето имената на окрѣжитѣ:

1. Софийски окрѣгъ, 2. Кюстендилски, 3. Пловдивски, 4. Старо-Загорски, 5. Бургаски, 6. Варненски, 7. Шуменски, 8. Русенски, 9. Търновски, 10. Плѣвенски, 11. Врачански, 12. Видински, 13. Струмишки и 14. Гюмюлджински.

Окрѣжитѣ сж раздѣлятъ на нѣколко **околии** всѣки; всичкитѣ околии сж 87 на брой. Всѣка околия се нарича по името на околийския градъ. Околията се управлява отъ околийски началникъ. Всѣка околия е съставена отъ нѣколко **общини**. Общинитѣ биватъ **градски** и **селски**. Тѣ се управляватъ отъ кметове. Селскитѣ общини се състоятъ или само отъ едно заселище, или отъ нѣколко заселища.

Население.

Народности. — Населението въ България се състои отъ българи, турци, гърци, евреи, арменци и други. Всѣка **народностъ** говори свой езикъ. По число най-много сж българитѣ, а слѣдъ тѣхъ турцитѣ. Турцитѣ живѣятъ най-много въ Дели-орманъ и покоритото на Камчията; гърци и арменци има най-много въ крайморскитѣ градове и въ Пловдивъ, а евреитѣ сж прѣснати навсѣкждѣ. Всичкото население брой около 4,600,000 души мъже, жени и дѣца. Около $\frac{4}{5}$ отъ населението живѣе въ села, а останалитѣ въ градове.

Всичкото население на България е разпрѣдѣлено по окрѣзи така:

Въ Софийския	окрѣгъ	има	481,109 души.
„ Кюстендилския	„	„	232,184 „
„ Струмишки	„	„	200,000 „
„ Пловдивски	„	„	447,164 „
„ Гюмюлджински	„	„	370,000 „

Въ	Ст.-Загорски	окржгъ	има	442,524	души.
”	Бургаски	”	”	352,478	”
”	Варненски	”	”	200,685	”
”	Шуменски	”	”	282,276	”
”	Русенски	”	”	244,812	”
”	Търновски	”	”	446,764	”
”	Плѣвенски	”	”	365,175	”
”	Врачански	”	”	311,879	”
”	Видински	”	”	237,148	”

Най-голѣмъ по население е Софийскитѣ окржгъ, а най-малкъ — Струмишкиятѣ.

Вѣри. — Както има различни народности у насъ, така има и различни вѣри. Българитѣ и гърцитѣ изповѣдватъ източно-православната вѣра, турцитѣ — мохамеданската (тѣхниятѣ пророкъ се казва Мохамедъ), евреитѣ — юдейската. Всички хора отъ една и сѣща вѣра си иматъ духовни началници. Българитѣ и гърцитѣ иматъ владици или митрополити, турцитѣ — мюфтии, а евреитѣ — равини. Главниятѣ духовенъ началникъ на всички православни българи се казва **екзархъ**; той живѣе въ София. У насъ всѣки е свободенъ да изповѣдва каквато вѣра иска, стига да не прѣчи на другитѣ.

Грамотность. — Едни отъ хората знаятъ да четатъ и да пишатъ — тѣ сж хора **грамотни**; други не знаятъ нито да четатъ, нито да пишатъ — тѣ сж хора **неграмотни**. Грамотността се добива въ училищата. Затова въ всѣка община у насъ има по едно или по нѣколко училища, въ които постѣпватъ всички дѣца, навършили 7 години. Тѣзи училища се наричатъ **народни първоначални училища** и иматъ по четири отдѣления. Нашитѣ закони задължаватъ всѣки баща да изпраща дѣцата си въ първоначалнитѣ училища, щомъ навършатъ 7 години, и да ги изпраща, додѣто свършатъ четвърто отдѣление.

Занаяти и поминѣкъ. — Работата, която всѣки върши, за да прѣхрани себе си и челядѣта си, е неговъ **занаятъ** или **поминѣкъ**. Поминѣкъ на селянитѣ отъ полскитѣ села е земедѣлието, а на селянитѣ отъ

балканскитѣ села — скотовѣдството и дърводѣлството. Гражданитѣ сж повече занаятчи и търговци. Крайморскитѣ жители и онѣзи край по-голѣми рѣки и езера се занимаватъ съ риболовство. Много хора се занимаватъ съ градинарство, други съ лозарство, трети съ чиновничество. По нѣкои мѣста у насъ се отвориха и всѣкакви фабрики: за кожи и обуца, за платове и преди, за мастила, кибритъ, захаръ, бира, тухли, памукъ, за шапки, цвѣтя и други. Този новъ у насъ поминѣкъ се нарича фабрична индустрия и отъ година на година се разширява. Има у насъ и такива хора, които нѣматъ нищо свое; тѣ се улавятъ да работятъ по фабрики, работилници, пристанища и другадѣ. Тѣ се казватъ наемни работници, а тѣхниятъ поминѣкъ — наемничество, понеже се наематъ да работятъ на други хора и само съ това се прѣхранватъ. Всички поминѣци могатъ да се раздѣлятъ на 5 главни вида: **земедѣлие** и **скотовѣдство**, **занаятчийство**, **търговия** и **индустрия** (фабриканство), **чиновничество** и **наемничество**.

Нужда отъ различни занаяти.

Човѣкъ не може да си приготви самъ всичко, що му е потребно. **Земедѣлцитѣ** обработватъ земята и изкарватъ жито, царевица, бобъ и други нѣща за прѣхрана. Ала житото и царевицага трѣбва да станатъ на брашно, за да може да се приготви отъ тѣхъ хлѣбъ; това е работа на **воденчаритѣ**. Потрѣба ли ни млѣко, масло, сирене и вълна, ние отиваме при **скотовѣдцитѣ**. Други хора правятъ фабрики, въ които съ машини приготвятъ памучни и вълнени преди и платове и всѣкакви други работи; тѣ сж **фабриканти** или **индустриалци**. Трети отварятъ дюкяни, въ които продаватъ всичко, що ни е нужно: солъ, газъ, захаръ, кафе, оризъ; тѣ сж **търговци**. Има особни хора, които сж натоварени да се грижатъ за общитѣ работи и за нуждитѣ на държавата; това сж **чиновницитѣ**. Сватби, кръщения, погребения, водосвети се извършватъ само отъ **свещеницитѣ**. Други хора се бързатъ да

болѣемъ ли отъ нѣкаква болестъ, ние отиваме при лѣкаритѣ. — Не може единъ човѣкъ да бжде и свещеникъ, и учителъ, и лѣкаръ, и търговецъ, и земеделецъ, защото не ще има врѣме да върши много работи, па и не ще може да ги изучи всичкитѣ. Нѣма на свѣта такава страна, дѣто всички хора да сж само земеделци или само чиновници.

Народно богатство.

Произведения. — Всѣки, който има нѣкакъвъ поминѣкъ, изкарва по нѣщо било за себе си и челядта си, било за проданъ. Земеделецътъ изкарва едно, скотовъдецътъ друго, занаятчиятъ друго. Туй, което всѣки съ поминѣка си изкарва, е негово **произведение**. Всички произведения, които излизатъ прѣработени отъ ржцѣтъ на човѣка, сж **изкуствени произведения**, а другитѣ — **естествени**. България е много богата съ естествени произведения. Нашитѣ полета раждатъ хубави жита, царевица, тютюнъ, рапица, сусамъ, анасонъ и други; планинитѣ ни даватъ дървета за градежъ и каменни вжглища, рѣкитѣ и езерата — риба; моретата ни даватъ риба и морска солъ, а нашитѣ лозя раждатъ сладко грозде. Тръндафилтъ, отъ който вадятъ прочутото и скжпо гюлово масло, вирѣе само въ България. Широки пространства отъ нашата земя сж покрити съ хубави джбови, букови и борови гори, които сж едно неоцѣнимо богатство. Ние имаме и много желѣзници, които постоянно прѣнасятъ пжтници и стоки и донасятъ на държавата голѣми приходи. Всичко това е нашето **народно богатство**.

Народно богатство е всичко онова, което принадлежи на държавата. То е държавенъ имотъ. А което е държавно, то е на цѣлия народъ. Народно богатство сж: горитѣ, рудницитѣ, каменоломницитѣ, езерата, крайморскитѣ брѣгове, пристанищата, желѣзницитѣ, поцитѣ и телеграфитѣ. Всички приходи, които падатъ отъ тѣхъ, се прибиратъ отъ правителството и се харчатъ за общи нужди. Никой не може да тури

ржка нито на една малка частъ отъ народното богатство, за да я засвои или продаде за своя полза. И правителството не може нито да дарява, нито да продава части отъ народното богатство. Това право има само народното събрание.

Търговия. — Всичко, каквото произведемъ, ние не можемъ да го изхарчимъ само за себе си; много нѣщо остава неупотрѣбено. Онова, което остава, е **излишъкъ**. Излишъкътъ отъ нашитѣ естествени и изкуствени произведения се изнася навънъ — по други страни; отъ тамъ пѣкъ се внасятъ у насъ нѣща, които ние не произвеждаме, или не ни достигатъ. Отъ насъ се изнася: храни, рапица, едъръ и дребенъ добитъкъ за клане, домашни птици, сирене, кашкавалъ, яйца, кожи, тютюнъ, гюлово масло. Отвънъ се внася у насъ: захаръ, кафе, чай, лимони, портокали, черъ и червенъ пиперъ, оризъ, зехтинъ, сапунъ, газъ, каменна соль, памукъ, памучни преди, памучни и вълнени платове, машини и други метални издѣлия. По тоя начинъ ние размѣняме нашитѣ произведения съ чуждостранни. Тази размѣна се нарича **вънкашна търговия**. Такава размѣна става и между самитѣ насъ: земеделцитѣ, скотовѣдцитѣ, занаятчиитѣ и пр. продаватъ своитѣ произведения на други, а си купуватъ нѣща, които имъ трѣбать; тази размѣна се нарича **вжтрѣшна търговия**.

Турция.

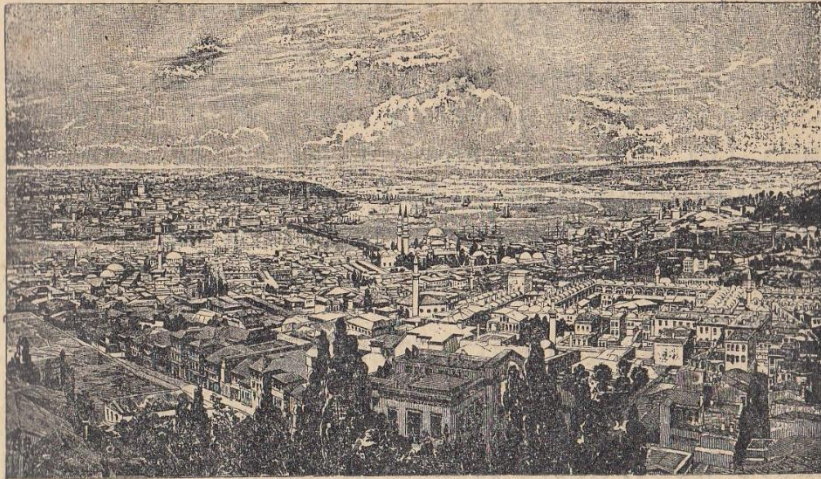
Турското царство се намира на юго-западъ отъ България; ограничено е отъ Бѣло и Черно морета. То има земя и въ Азия и съ нея е много по-големо отъ България. Управлява се отъ царъ, който се казва **султанъ**. Законитѣ се изработватъ отъ народно събрание.

Турция е населена главно съ турци, но има доста много гърци, арменци и евреи; българи има твърдѣ малко. Населението се занимава съ земедѣлие, скотовѣдство и разни занаяти. Тамъ вирѣятъ житнитѣ растения, черницата, памукътъ и пр.

Отъ Турция се внася у насъ дървено масло (зехтинъ), сапунъ, портокали, фурми, смокини, ябълки, дървенъ материалъ и други нѣща. А отъ насъ се изнасятъ за тамъ шаеци, гайтанъ, жито, брашно, сирене, масло, кашкавалъ, домашни птици и добитъкъ за клане.

Главни градове въ Турция сж Цариградъ и Одринъ. Цариградъ (1,000,000 ж.) е столица на турското царство. Той е разположенъ на хубаво мѣсто край

Цариградъ.

морския брѣгъ. Изгледътъ му откъмъ морето е много хубавъ. Въ него има много джамии, отъ които най-прочута е **Света-София**, която прѣди идването на турцитѣ била черкова. Населението на Цариградъ е много пѣстро: тамъ има хора отъ различни вѣри и народности. Има и българи, които си иматъ черкова, болница и училище. Въ Цариградъ ние имаме единъ чиновникъ, който прѣдставлява нашата държава прѣдъ турското правителство; той се казва **пълномощенъ министъръ**.

Одринъ (90,000 ж.) е укрѣпенъ и много старъ градъ; има хубави лозя и черничеви градини. Прѣзъ врѣме на войната между България и Турция той бѣше шесть мѣсеца обсажданъ отъ нашитѣ войски, които най-сетнѣ зеха съ пристѣпъ якитѣ му твърдини. Тамъ нашитѣ неустрашими войници прославиха името си по цѣлъ свѣтъ. На изтокъ отъ Одринъ е **Лозенградъ**, който е така сжщо укрѣпенъ.

Македония.

Македония се нарича онази хубава земя, която е затворена между България, Сърбия, Гърция и Албания. Тя заема срѣдата на Балканския полуостровъ.

Ив. Тодоровъ.—Отечествознание за IV отд.

Отъ България за Македония има само два работни пътя: единътъ започва отъ града Кюстендилъ и минава прѣзъ прохода **Деве-баиръ** по Осоговската планина; другиятъ пътъ върви покрай коритото на рѣката Струма.

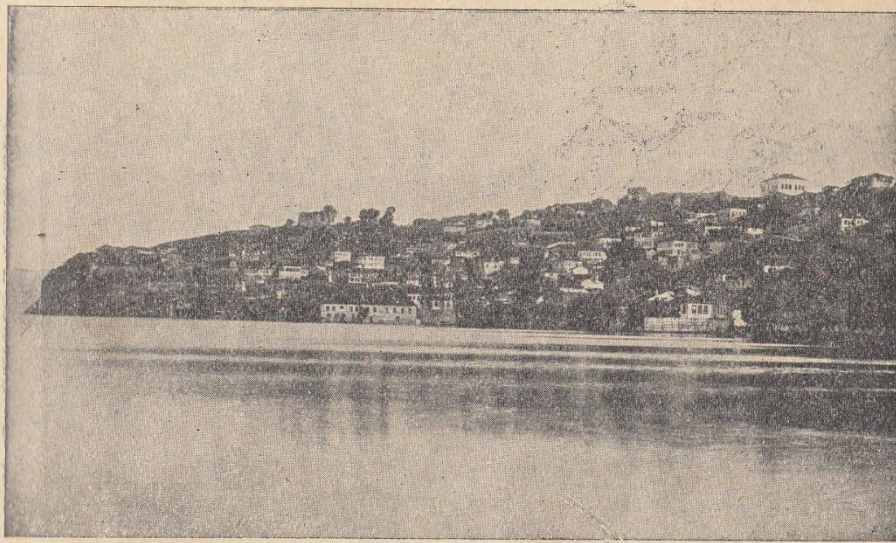
Македония е страна съ голѣми природни хубости. Тя е кръстосана отъ много гористи и непристъпни планини. По сѣверозападната ѝ граница се протека високата **Шаръ-планина**, а къмъ югозападъ е прочутата **Бѣласица**, дѣто станала кръвопролитната битка между войскитѣ на българския царь Самуила и на грѣцкия Василий.

Между македонскитѣ планини се простиратъ широки плодородни полета и хубави долини, напоявани отъ бистри рѣки. Най-голѣмо и най-плодородно е **Солунското поле**, което се намира въ южна Македония. То е получило името си отъ града **Солунъ** (150,000 ж.), родното мѣсто на св. Кирила и Methodия. Солунъ е най-голѣмиятъ и най-търговскитѣ градъ въ Македония; той е разположенъ край единъ заливъ на Бѣло-море и има широко и сгодно пристанище. Въ Солунъ има български консулъ; половината отъ жителитѣ му сж евреи, но селата около него сж повечето български.— Друго широко поле е **Битолското**, въ което е разположенъ градътъ **Битоля** или **Мѣнастиръ**, втори по голѣмина подиръ Солунъ (50,000 ж.). На западъ отъ Битоля е градътъ **Охридъ**, край хубавото и сладководно **Охридско езеро**; едно врѣме Охридъ билъ столица на царь Самуила. На изтокъ отъ Охридъ е градътъ **Прилѣпъ**, родно мѣсто на прочутия Крали-Марко.

Отъ македонскитѣ рѣки най-голѣма е **Вардаръ**, която извира на югъ отъ Шаръ-планина, прѣминава прѣзъ цѣла Македония и я раздѣля на двѣ комай равни части; тя минава прѣзъ Солунското поле и се влива въ Бѣло-море, недалеко отъ Солунъ. Покрай горното ѝ течение е градътъ **Скопие**, населенъ съ българи и турци. Отъ Солунъ до Скопие върви край Вардаръ желѣзница. По-надолу сж **Велесъ** и **Щипъ**, чисто български градове. — На юго-изтокъ отъ Со-

лунъ се намира **Света-гора**, която е пълна съ мѣнастири: български, руски, сръбски и гръцки; въ единъ отъ българскитѣ мѣнастири е написалъ първата наша история отецъ Паисий.

Македония е населена съ българи, размѣсени съ турци, които живѣятъ повече изъ градоветѣ. По юж-

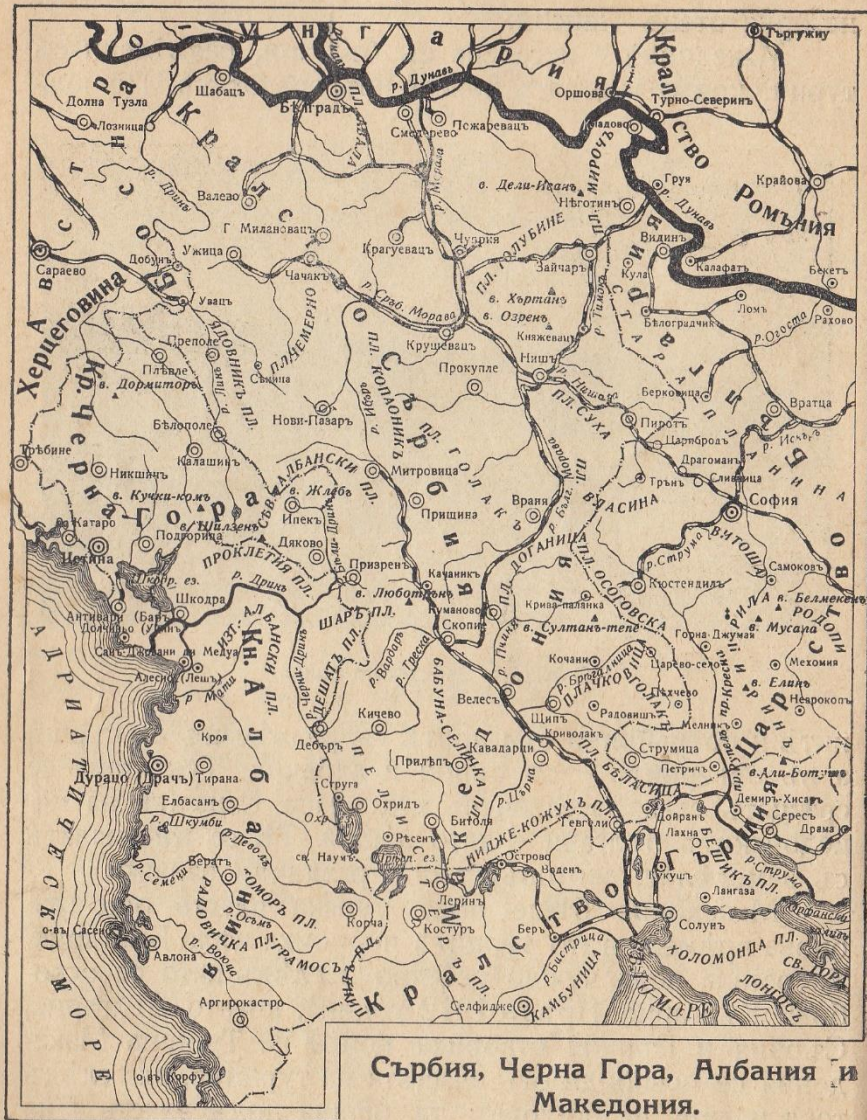

Охридъ и Охридското езеро.

нитѣ ѝ покрайнини българитѣ сж размѣсени съ гърци, а въ сѣвернитѣ — съ сърби и албанци. Тукъ-тамъ се срѣщатъ села, населени съ куцовласи. Езикътъ на македонскитѣ българи е като нашия. Тѣ се занимаватъ съ земедѣлие, скотовѣдство и различни занаяти.

Македония бѣше подъ турска властъ още отъ онова врѣме, когато турцитѣ поробиха цѣла България. Тя остана подъ чуждо робство и слѣдъ като се освободи България. Прѣзъ 1912 година, когато България, Сърбия и Гърция отвориша война на Турция, Македония се освободи отъ властѣта на турцитѣ, ала слѣдъ това налетя на по-лошо: тя остана подъ властѣта на Сърбия и Гърция, които злѣ прѣслѣдватъ българитѣ; тѣ имъ затвориша училищата, зеха имъ черковитѣ и изгониша учителитѣ и свещеницитѣ. На българитѣ не е позволено да се учатъ и да говорятъ на своя езикъ.

При този мъченъ животъ нашитѣ сънародници сж принудени да напушатъ бащинитѣ си огнища и да търсятъ поминѣкъ въ чужбина.

Албания.

Албания е най-младата държава на Балканския полуостровъ. Прѣди войната между Турция и балкан-

скитѣ държави прѣзъ 1912 год. тя бѣше подвластна на Турция. Простира се надлъжъ покрай Адриатическо море и между Черна-гора, Сърбия и Гърция. Албания е дива планинска страна, населена съ албанци или арнаути, които сж останали още отъ врѣмето на тракийцитѣ. Тѣ сж много свирѣпи и безстрашни. Занимаватъ се съ земедѣлие и скотовѣдство; много отъ тѣхъ отиватъ да търсятъ прѣхрана въ чужбина. Халваджиитѣ и бозаджиитѣ у насъ сж повечето албанци. По вѣра албанцитѣ се дѣлятъ на: католици, православни и мохамедани.

Албания се управлява отъ князь, който живѣе въ Драчъ, пристанищенъ градъ на Адриатическо море. Другъ градъ е Шкодра, разположенъ до хубаво езеро.

Сърбия.

Сърбия се намира на западъ отъ България. По-между имъ е рѣка Тимокъ, частъ отъ Стара-планина и единъ редъ низки планини. Отъ България тя е по-малка. По сѣверната ѝ граница тече рѣка Дунавъ.

Сърбитѣ сж отъ славянско племе и отъ източно-православно вѣроизповѣдание. Езикътъ имъ е близкъ до нашия, та българинъ и сърбинъ лесно се разбиратъ.

Сърбия е планинска и гориста страна, ала има доста разработена земя. Между нейнитѣ планини се срѣщатъ плодородни полета, напоявани отъ много рѣки. Главниятъ поминѣкъ на сърбитѣ е земедѣлието и скотовѣдството, а слѣдъ тѣхъ иде овощарството и лозарството. Въ Сърбия се сѣе най-много царевица, която народътъ употрѣбява за храна; развъждатъ се и много свини, които изнасятъ за проданъ вънъ отъ Сърбия. Отъ овощнитѣ дървета развъждатъ най-много сливи, които изнасятъ сушени за проданъ по други страни. Земедѣлието на Сърбия е по-слабо, отколкото у насъ, ала овощарството е по-развито.

Между Сърбия и България се върти добра търговия. Отъ тамъ се внасятъ у насъ вѣжа, каменни вѣглища, дървета за градежъ и кожи. Ние внасяме въ Сърбия платове, оризъ и яйца.

Най-голѣмиятъ градъ въ Сърбия е **Бѣлградъ** (84000 ж.), край Дунавъ. Той е столица на държавата. Втори подиръ него е **Нишъ**; край него минава желѣзницата София—Царибродъ. По-насамъ, къмъ България е **Пиротъ**, дѣто се тъкатъ прочутитѣ пиротски килими, и **Враня**, отдѣто изнасятъ хубави вжда.

Черна-гора.

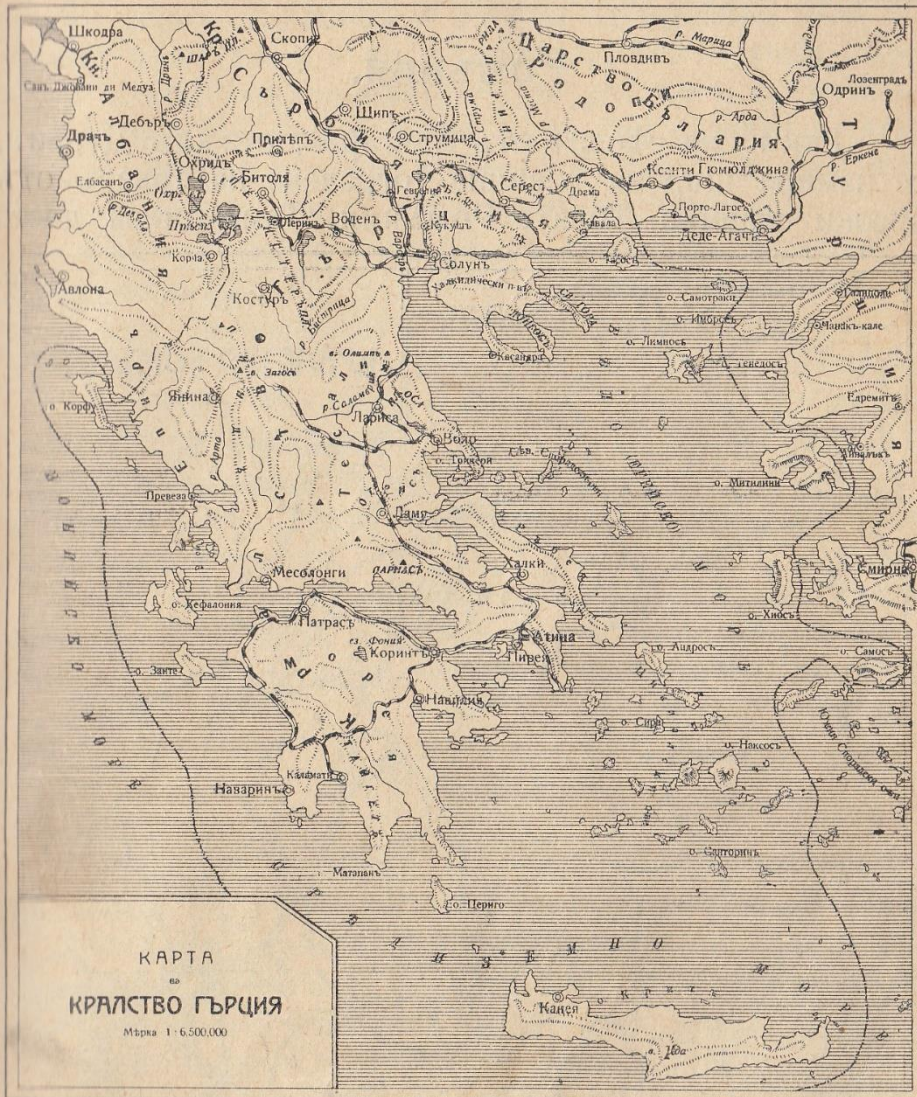
Черна-гора е една малка държавица, скрита между Македония, Албания и Сърбия. Отъ България е много по-малка. Цѣлата Черна-гора е покрита съ планини. Тази хубава страна е неплодна, защото планинитѣ не раждатъ нищо, а плодороднитѣ полета сж много малко. Населението е твърдѣ бѣдно; главниятъ му поминѣкъ е скотовѣдството. Всичкото население брой около 600,000 души. Черногорцитѣ сж сродни съ сърбитѣ и говорятъ тѣхния езикъ. По вѣра сж православни. Тѣ сж юначни и люти като албанцитѣ и много обичатъ свободата. Тѣхъ турцитѣ никога не сж могли да покорятъ съвсѣмъ, защото, скрити въ своитѣ планини, тѣ юнашки се бранѣли. Ала поради голѣмата сиромашия и лошата управия много черногорци бѣгатъ отъ своето обично отечество и отиватъ по чужди страни да търсятъ поминѣкъ и прѣхрана.

Въ Черна-гора нѣма голѣми градове. Главниятъ градъ — **Цетина** е голѣмъ колкото едно по-голѣмо наше село и има само 4500 души жители; той е и столиченъ градъ.

Гърция.

Тази държава заема най южната частъ на Балканския полуостровъ, затова тамъ е по-топло, отколкото у насъ. Тя е обиколена отъ три страни съ морета, поради което има твърдѣ много пристанища. Населена е съ гърци, които сж като насъ отъ православно вѣроизповѣдание, но сж отъ друго племе. Земята имъ е планинска, безъ широки полета и е неплодородна,

та земедѣлието е слабо. Ала въ нейнитѣ топли долини вирѣятъ маслини, лимони, портокали и смокини, които гърцитѣ отглеждатъ грижливо и плодетѣ имъ разпращатъ по други страни за проданъ. Отъ маслинитѣ правятъ дървено масло (зехтинъ). Въ Гърция вирѣятъ

и хубави лозя; отъ гроздето правятъ стафида, съ които вършатъ добра търговия. Крайбрѣжнитѣ гърци сж искусни лодкари и рибари.

Съ Гърция ние търгуваме постоянно. Ние внасяме тамъ най-много жито, брашно, царевица и доби-

тъкъ, а купуваме лимони, смокини, зехтинъ, маслини, стафиди и сапунъ.

Пръвъ градъ на Гърция е **Атина** — нейната столица (170000 ж.). Близу до него, край морето, е **Пирей**, съ добро пристанище.

Ромъния.

Тъкмо на сѣверъ отъ България, отвждъ Дунавъ, се намира широка равнина, оградена на сѣверъ отъ високи планини. Това е **Ромъния**. Тамъ става доста

лота зима, защото откъмъ сѣвероизтокъ е отворено, та студенитѣ вѣтрове свободно вѣятъ. Лѣтото пъкъ е горещо, защото Ромъния е равна страна безъ сѣнчести гори. Тя е по-голѣма отъ Бѣлгария и е по-напрѣднала. — Ромъния е земеделска страна и изнася много жито, царевица и рапица за проданъ. Ала повечето земя тамъ е въ ржцѣтѣ на малко хора, наречени **чокои** (чифликчи); тѣ не работятъ сами нивитѣ си, ами ги даватъ подъ наемъ на селянитѣ. Затова ромжнскитѣ селяни сж много бѣдни. Главната имъ храна е варено тесто отъ царевично брашно.

Най-голѣмъ и най-хубавъ градъ въ Ромъния е **Букурещъ** (270000 ж.) — столица на държавата; въ него има университетъ и много фабрики. Другъ голѣмъ градъ е **Яшъ**, дѣто така сжщо има университетъ.

Ромъния има земя и отсамъ Дунавъ. Тя се намира между Черно-море, Дунавъ и Бѣлгария. Казва се **Добруджа**. Населена е съ бѣлгари, турци и ромъни. Най-голѣмиятъ градъ е **Тулча**, на Дунавъ, населенъ повече съ бѣлгари.

Отъ Ромъния се внасятъ у насъ греди, дѣски, каменна соль, газъ и кожи, а отъ Бѣлгария се изнасятъ за тамъ плодове, сѣмена, платове и домашни животни.

Р у с и я.

Отгатыкъ Ромъния и Черно море се намира Русия. Тя е една отъ най-голѣмитѣ държави въ свѣта.

Отъ Бѣлгария е 50 пѣти по-голѣма. Сѣвернитѣ ѣ границы достигатъ до едно голѣмо море, което се нарича Сѣверенъ ледовитъ океанъ, а южнитѣ допиратъ до Черно-море. Около Черно-море е топло, ала колкото по къмъ сѣверъ се отива, толкова по-студено става. По нѣкои мѣста става такъвъ студъ, какъвто ние не можемъ да си помислимъ. Русия е равна страна. По нейната широка земя се срѣщатъ неизгледни полета, наречени **степи**. Най-плодороднитѣ мѣста на степитѣ сж разработени и обърнати на ниви, а неплодороднитѣ служатъ за пасища. Русия е земеделска

страна и изкарва много жито за проданъ. Въ голѣмитѣ градове има много фабрики, въ които работятъ съ стотини хиляди работници.

Тази голѣма царщина е населена съ всѣкакви племена, които иматъ различни вѣри и говорятъ на различни езици. Между тѣхъ има не само християни и мохамедани, ами и идолопоклонци. Най-многобройни сж **руситѣ**, отъ които Русия е добила името си. Съ руситѣ ние сме едно племе и една вѣра; и тѣ сж като насъ славяни. — Рускитѣ селяни сж много добродушни и гостоприемни, ала сж твърдѣ прости и неуки.

Най-голѣмъ градъ въ Русия е **Петроградъ** (1,500,000 ж.); той се намира далеко на сѣверъ. Петроградъ е хубавъ градъ и е столица на държавата. Втори по голѣмината си градъ е **Москва**, дѣто сж живѣли едно врѣме рускитѣ царе, прѣди да се направи Петроградъ; тамъ има твърдѣ много черкови. Покрай Черно-море се намира хубавата **Одеса**, търговски градъ съ много добро пристанище. Въ Одеса има българи търговци, прѣселени тамъ още отъ турско врѣме.

Отъ Русия се внася у насъ най-много газъ, кожи, галоши, риба, чай и различни метални издѣлия. Отъ България се изнасятъ за тамъ твърдѣ малко стоки, защото онѣзи нѣща, които ние изнасяме навънъ за проданъ, и въ Русия ги има.

Много българи отъ търновско отиватъ лѣтѣ въ Русия, дѣто работятъ градинарство.

Австро-Унгария.

Австро-Унгария се намира задъ Сърбия и Ромъния. Тя е около 6 пѣти по-голѣма отъ България. Посрѣдъ нея тече рѣката Дунавъ, отъ двѣтѣ страни на която се простиратъ широки равнища. Австро-Унгария е земеделска страна. Изкарва най-много жито и захарно цвекло, отъ което добиватъ захаръта. Ала и фабричната индустрия е много развита. Твърдѣ много сж захарнитѣ и книжни фабрики. Произведенията си тя изнася за проданъ най-много у насъ и въ другитѣ

съсѣдни намъ държави. Отъ тамъ сж купувани конетѣ за нашата войска. Въ Австро Унгария има много народности. Най-много сж нѣмцитѣ, славянитѣ и маджаритѣ, които постоянно враждуватъ помежду си. Славянитѣ отъ своя страна се дѣлятъ на чехи, хървати, поляци и сърби. Въ Австро-Унгария има и много ромъни.

Австро-Унгария се състои отъ двѣ отдѣлни държави: **Австрия** и **Унгария**, които се управляватъ всѣка отдѣлно, но иматъ единъ общъ царь, който се казва **императорь**. Въ Австрия управляватъ нѣмцитѣ, а въ Унгария—маджаритѣ. На славянитѣ въ Унгария не се позволява да се мѣсятъ въ управлението, затова тѣ сж въ постоянна борба съ маджаритѣ. Маджаритѣ основали своята държава въ врѣмето на българския царь Симеонъ.

Столица на държавата е **Виена**, дѣто живѣе императорьтъ (2,000,000 ж.). Виена е единъ отъ хубавитѣ градове на свѣта и е главенъ градъ на нѣмцитѣ. И другитѣ народности си иматъ свои първи градове: маджаритѣ иматъ **Буда-Пеща**, разположенъ отъ двѣтѣ страни на Дунавъ; чехитѣ иматъ **Прага**, а хърватитѣ — **Загребъ**. Много млади българи отиватъ въ тѣзи градове да се учатъ.

Германия.

Германия се намира между Русия, Австро-Унгария и Франция. Тя е около 6 пѣти по-голѣма отъ България и е една отъ най-силнитѣ държави, а по число на своитѣ училища и по грамотността на населението си е първа. Въ нейнитѣ планини има много желѣзни и мѣдни руди и каменни вжглища, а това много помага, за да се развива фабричната индустрия. Въ Германия се намира първата фабрика въ свѣта за топове. Много пристанища и желѣзници помагатъ да се развива твърдѣ много търговията. Своитѣ стоки Германия разпраща по цѣлъ свѣтъ. Топоветѣ за нашата войска сж купувани повече отъ тамъ. — Ала и земедѣлието е на голѣма почитъ.

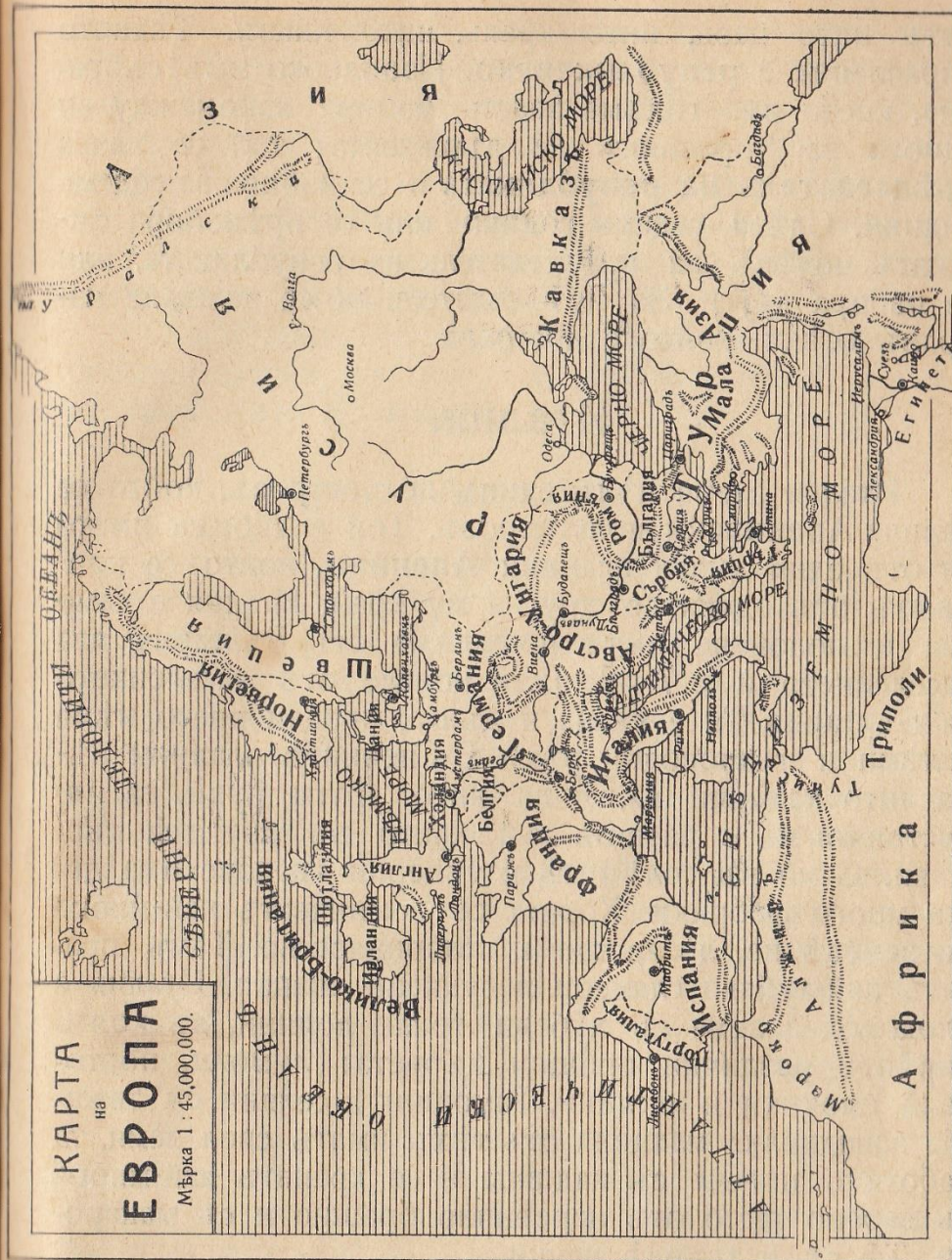
Германия е съставена отъ много голѣми и малки държави; всѣка държава си има свое народно събрание и свой князь или кралъ. Единъ отъ кралетѣ стои надъ всички и се нарича **германски императоръ**. За цѣлата държава има и общо народно събрание.

Пръвъ градъ и столица на цѣлата държава е **Берлинъ** (3,000,000 ж.), дѣто се свиква общото народно събрание. Другъ градъ е **Лайпцигъ**, дѣто нашитѣ търговци на кожи често ходятъ. Въ Лайпцигъ, както и въ другъ единъ голѣмъ градъ, **Мюнхенъ** нареченъ, отиватъ много наши младежи да се учатъ.

Франция.

Франция е една отъ най-хубавитѣ, най-богатитѣ и най-просвѣтенитѣ държави. Тя е 6 пжти по-голѣма отъ България. Прошарена е съ много рѣки, които текатъ изъ хубави и плодородни долини. Франция е повече земедѣлска и лозарска страна. Никждѣ другадѣ не изваждатъ толкова много и тѣй хубаво вино, както тамъ. Ала и фабричната индустрия е много напреднала, и броятъ на пълнитѣ съ работници фабрики всѣка година расте. Много пѣкъ желѣзници, които кръстосватъ цѣлата страна, рѣчнитѣ канали и сгоднитѣ пристанища помагатъ да се развива твърдѣ много търговията. Французкитѣ вина и копринени платове се разнасятъ по цѣлъ свѣтъ, а дървеното масло е прочуто навредъ. Французитѣ сж веселъ, образованъ и много свободолюбивъ народъ. Тѣхниятъ езикъ е **международенъ**, което ще рече, че всички държави си пишатъ помежду си на французки. Той се учи и въ нашитѣ срѣдни училища.

Столица на Франция е **Парижъ** (3,000,000 ж.), единъ отъ най-богатитѣ и най-хубавитѣ градове въ цѣлия свѣтъ. Той е срѣдище на всички желѣзници въ Франция и на цѣлата търговия. — Другъ голѣмъ градъ е **Марсилия**, съ добро пристанище. Върти търговия съ сапунъ, който иде у насъ и се нарича марсилски сапунъ.

България купува много нѣща отъ Франция: копринени платове и други копринени работи, кожи за обуща, свѣщи, сапунъ, машини и други метални издѣлия. Отъ насъ се изнася за Франция жито, рапица, тръндафилово масло, сурови кожи и яйца.

Управлението на Франция се различава много отъ управлението на другитѣ държави. Французитѣ нѣ-

матъ нито царъ, нито кралъ, нито князь. Тѣхното управление е **республиканско**. Народното имъ събрание, което има голѣма власть, избира измежду си едного за управникъ на държавата; той се казва **прѣдседателъ на републиката** и се избира за седемъ години. Слѣдъ седемъ години или се прѣизбира сжщиятъ човѣкъ за прѣдседателъ на републиката, или се избира други. За прѣдседателъ може да бжде избранъ всѣки, който е достоенъ.

Италия.

Италия заема цѣль единъ полуостровъ, който се нарича **Апенински** полуостровъ. Той е добилъ името си отъ едни дълги планини **Апенини**, които се протакатъ отъ едина до другия му край. Италия е само два и половина пѣти по-голѣма отъ България, ала населението ѝ е 7—8 пѣти повече отъ населението на България. Тя е тѣсна и дълга, поради което нѣма голѣми и пълноводни рѣки. Въ нейнитѣ планини нѣма нито каменни вжглища, нито други руди, та индустрията не е развита тѣй, както въ другитѣ държави. Само въ голѣмитѣ ѝ сѣверни градове има доста много фабрики. Хората се поминаватъ най-много съ земедѣлие, лозарство и копринарство. Тамъ правятъ най-хубави сламени и сукнени шапки. Италия е плодородна земя съ хубави топли долини, въ които вирѣятъ различни овощни дървета: лимони, портокали, смокини и маслини. Тамошнитѣ селяни сж твърдѣ западнали; малцина отъ тѣхъ иматъ своя земя, та работятъ повече съ надница и се хранятъ най-много съ варено тесто отъ царевично брашно и съ макарони. Тѣ сж и твърдѣ неуки.

Италия е **кралство**.

Най-голѣмъ градъ и столица на държавата е **Римъ**, дѣто живѣе кралтъ (575,000 ж.); той е единъ отъ най-старитѣ ѝ градове. Въ него има много черкови. На югъ отъ Римъ е **Неаполъ**, единъ отъ най-хубавитѣ градове на свѣта; той е разположенъ въ една красива долина, дѣто е вѣчна пролѣтъ. Неаполъ е и търговски градъ,

защото е край морето и има добро пристанище. На северъ е **Генуа**, разположенъ така сжщо край море; той е пръвъ търговски градъ въ Италия, и неговото пристанище е всѣкога пълно съ параходи. Откъмъ морето Генуа има много хубавъ изгледъ. На изтокъ отъ Генуа е **Венеция**, чиито кжщи сж направени върху 100 островчета въ водата и хората ходятъ по воднитѣ улици съ ладии.

Отъ Италия ние купуваме макарони, сламени и сукнени шапки, платове и обработени кожи, а внасяме тамъ жито и пашкули.

Англия.

Англия се състои отъ два голѣми острова: Великобритания и Ирландия. Водата, която я заобикаля отъ всички страни и никога не замръзва, прави въздуха мекъ и влаженъ, а врѣмето повече мъгливо. Снѣгътъ тамъ не стои много; ливадитѣ комай цѣла година се зеленѣятъ и служатъ за паша на добитъка, поради което скотовѣдството въ Англия е много развито и приходно. Нейнитѣ планини сж богати съ каменни вжглища и съ желѣзо. И затова Англия е не само първа по богатството си, ами е първа по числото на фабрицитѣ си. Англия е плодородна земя, ала земедѣлието не е развито, защото повечето полета сж обърнати на пасища за добитъка. Повечето земя тамъ се намира въ ржцѣтѣ на малцина богати хора.

Никоя друга държава нѣма толкова много търговски параходи. Затова Англия е първа търговска страна. Параходитѣ разносятъ нейнитѣ произведения по цѣль свѣтъ.

Англия е **кралство**. Управлява се отъ кралъ и народно събрание, ала кралътъ нѣма голѣма власть.

Въ Англия има голѣми и многолюдни градове. Пръвъ между тѣхъ е **Лондонъ**, столица на държавата (7,600,000 ж.). По голѣмина и по търговия той е пръвъ и въ цѣлия свѣтъ. Отъ неговото пристанище тръгватъ всѣки день много параходи за цѣлия свѣтъ.

Въ него има повече хора, отколкото въ цѣла България. По всички посоки кръстосватъ безброй желѣзници, нѣкои отъ които минаватъ и подъ къщята. Пъленъ е съ фабрики, чийто пушекъ се смѣсва съ постоянната мъгла и денъ и нощъ виси надъ града. Тукъ сж се събрали много богати и много бѣдни хора. Има сиромаси, които не намиратъ никждѣ ни подслонъ, ни храна. — Втори търговски градъ подиръ Лондонъ е **Ливерпулъ**; въ неговото пристанище така сжщо влизатъ и излизатъ всѣкидневно много параходи. Трети градъ е **Манчестеръ**, дѣто има много фабрики за памучни преди и платове.

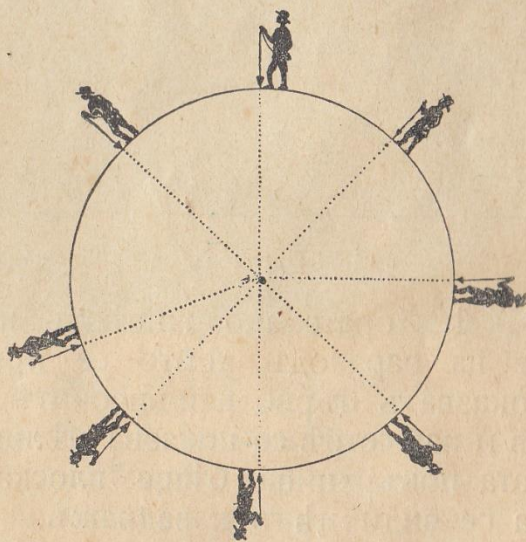
Между Англия и България се върти добра търговия. Отъ тамъ се внася у насъ памучна прежда, памучни и вълнени платове, всѣкакви машини, обработени кожи, каменни вжглища и други стоки. Англичанитѣ купуватъ отъ България жита и тръндафилово масло.

ЗЕМНО КЪЛБО.

Освѣнъ нашата страна и онѣзи, които изучихме, по свѣта има още много страни. Едни отъ тѣхъ се допиратъ помежду си, а други сж раздѣлени отъ безкрайни морета. Всичкитѣ тѣзи страни и морета образуватъ **земното кълбо**. Казваме „земно кълбо“, защото земята не е плоска, както ни се показва, ами е валчеста като топка. — Като е тѣй, на другата страна на земното кълбо, отдолу насъ, нѣма да има хора, защото тѣ не могатъ се задържа и ще паднатъ. Могатъ ли ходи съ главата надолу? — Надали ще има тамъ морета и рѣки, защото водата имъ ще се излѣе. — Не, и тамъ има хора, и тѣ ходятъ като насъ свободно по земята дѣнѣ, а нощѣ спатъ, безъ да ги е страхъ че ще паднатъ. И тамъ има морета и рѣки, чиято вода никога не се излива. — Че какъ тѣй? — Ей

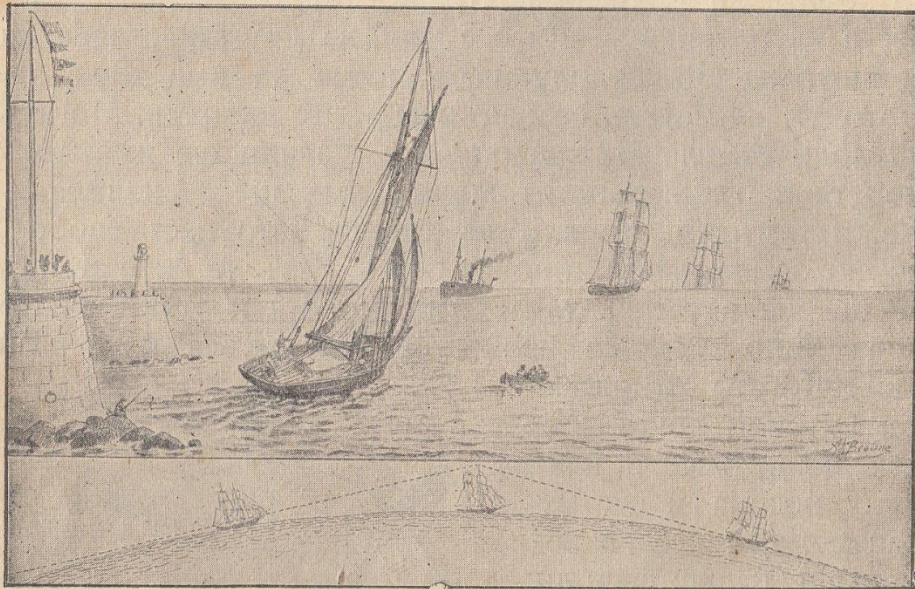
тѣй! Когато хвърляме камъкъ или другъ нѣкакъвъ прѣдметъ, каквато посока и да му даваме, той все на земята ще падне; рече ли човѣкъ да подскочи на горѣ, той пакъ пада на земята. Дори и птицитѣ, които свободно хвъркатъ изъ въздуха, и тѣ не могатъ да се отстранятъ съвсѣмъ отъ земята и да я напустнатъ. Дѣто ще рече,

всичко, което стои свободно върху лицето на земята и въ околния въздухъ, се стреми къмъ нея, сѣкашъ че нѣщо невидимо го тегли. И наистина, има какво да го тегли. Това нѣщо е силата на земята, нейната **притегателна сила**. Тази сила привлича всички прѣдмети

къмъ центъра на земята, тя задържа водата въ рѣ-
китѣ и въ моретата и въздуха около земята. Ето защо
не падатъ хората, що сж на другата страна на земя-
та. На което мѣсто на земята и да бжде човѣкъ, той
си е всѣкога съ краката надолу, защото „надолу“ е
всѣкждѣ къмъ центъра на земята, а „нагорѣ“ — про-
тивната страна. На отсрѣщната картина това се вижда
много добрѣ.

Ето какъ сж се увѣрили хората, че земята е наи-
стина валчеста:

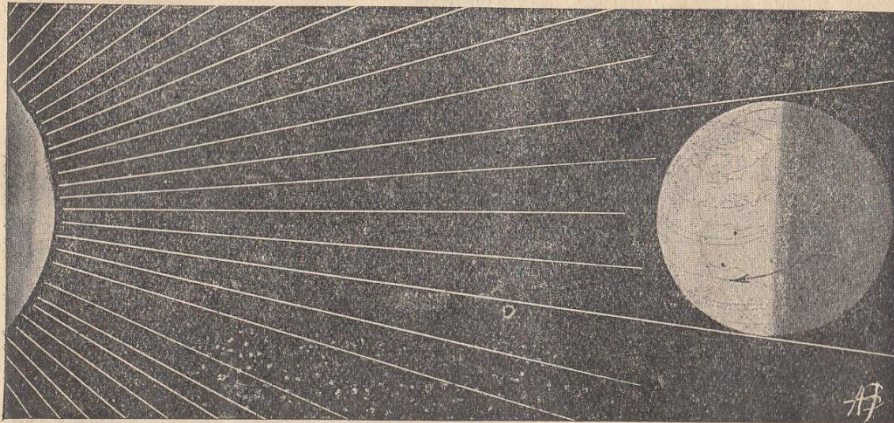
Параходъ се приближава къмъ брѣга.

1. Хората, що живѣятъ край море, забѣлѣзали,
че на параходъ, който се приближава отдалечъ, се
показватъ първо най-високитѣ части, сетнѣ по-низки-
тѣ и най-сетнѣ се показва цѣлиятъ параходъ; ако зем-
ната повърхнина бѣше плоска, и параходътъ щѣше
да се види цѣлъ изведнажъ.

2. Ако трѣгнемъ отъ едно кое-да-е мѣсто на зем-
ното кълбо и вървимъ все къмъ западъ да речемъ,
безъ да се отбиваме на страна, най-сетнѣ ще дойдемъ
пакъ на сжщото мѣсто, безъ да сме се връщали на-
задъ. Такова пътуване направилъ прѣзь 1519 год.
единъ човѣкъ, по име Магеланъ. Той трѣгналъ съ

нѣколко кораба отъ единъ крайморски градъ и се упжтиль къмъ западъ. Така пжтувалъ той все къмъ западъ нѣколко мѣсеца и най-подиръ стигналъ въ сжщия градъ, безъ да се е връщаль назадъ по сжщия пжть. Ако да бѣше земята плоска, Магеланъ щѣше да дойде най-подирѣ до края ѝ и щѣше да се върне назадъ. Много хора слѣдъ това обикаляли цѣлата земя, ала никой не е стигналъ до нѣкакъвъ край, отдѣто нѣма вече наждѣ да се върви.

Земното кълбо не стои на едно мѣсто. Открай врѣме то неспирно обикаля около слънцето, което го освѣтява и топли. Ала ние не забѣлѣзваме вървежа на земята, защото заедно съ нея обикаляме и ние и околниятъ въздухъ; сжщо тѣй ние не забѣлѣзваме и вървежа на желѣзницата, въ която се носимъ. Като сме въ желѣзницата, намъ се струва, че тя стои на едно мѣсто, а всичко друго извънъ нея бързо се дви-

Какъ става день и нощъ. — Земята се върти около себе си.

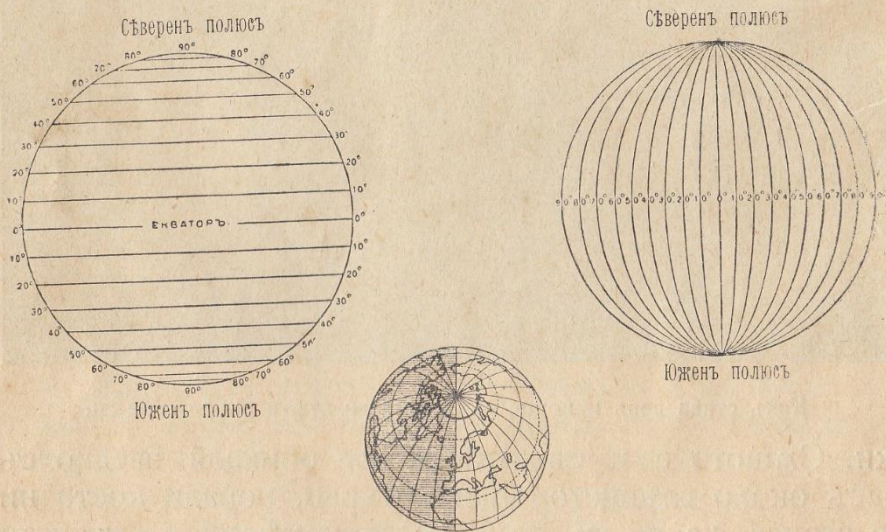
жи. Сжщото е и съ земята; тя обикаля заедно съ насъ около слънцето много бързо, поради което ни се струва, че тя си стои на едно мѣсто, а слънцето обикаля около нея. — Като обикаля около слънцето, земята въ сжщото врѣме се върти и около себе си като въртелешка. Отъ това въртене на земята става **день и нощъ**. Понеже земята е валчеста, слънцето не може да я огрѣе цѣлата изведнажъ, ами частъ по частъ; дѣто е огрѣно отъ слънцето, тамъ е день, дѣто

не е огрѣно, тамъ пѣкъ е нощъ. Затова когато ние имаме день, хората, що сж на другата страна на земята, иматъ нощъ.

Земенъ глобусъ. — Ако си направимъ отъ нѣщо една топка и означимъ на нея границитѣ на сушата

Глобусъ.

Мислено прѣкаранитѣ паралели и меридиани

и на водата, ще имаме сжщото земно кълбо, умалено много пѣти. Това малко земно кълбо се казва **земенъ глобусъ**. На глобуса има прокарана дебела хоризонтална черта; тя се казва **екваторъ**. Отвѣсно къмъ нея има прокарани много кржгове, които се

казватъ **меридиани**; единъ отъ тѣхъ се казва **главенъ меридианъ**. Всички меридиани се срѣщатъ отгорѣ и отдолу екуатора въ двѣ точки, които се казватъ **полюси**. Линията, която мислено можемъ да прѣкараме прѣзъ двата полюса и около която се върти глобусътъ, се казва **ось**.

Сжщитѣ тѣзи линии сж прокарани по земното кълбо, ала само мислено. Главниятъ земенъ меридианъ дѣли земното кълбо на двѣ полукълба: **източно** и **западно**. Земниятъ екуаторъ сжщо така дѣли земното кълбо на двѣ полукълба: **сѣверно** и **южно**. Земниятъ полюсъ, който е въ сѣверното полукълбо, се казва **сѣверенъ**, а оня въ южното полукълбо — **юженъ**. Тѣ сж еднакво отдалечени отъ екуатора, и прѣзъ тѣхъ минава земната ось. За да разберешъ това, земи една топка и я промуши тѣкмо прѣзъ срѣдата съ една игла или шишъ. Топката ще бжде земното кълбо, иглата — земната ось, а двѣтѣ точки, дѣто иглата е промушила топката — земнитѣ полюси.

Много безстрашни пжтувачи сж се мжчили да се доближатъ до полюситѣ, ала отъ ледове не сж могли.

Части на земното кълбо. — Земното кълбо се състои отъ суша и отъ вода. Всичката суша се състои отъ три голѣми кжса, обиколени отворедъ съ вода, и се дѣли на петъ по-малки части: **Европа, Азия, Африка, Америка** и **Австралия**. Нашето отечество е въ Европа.

Всичката вода се състои отъ петъ голѣми части, наречени **океани**. Всѣки океанъ си има име: **Атлантически, Велики** или **Тихи, Индийски, Сѣверенъ ледовитъ океанъ** и **Юженъ ледовитъ океанъ**. Двата подирни океана се наричатъ ледовити, защото повечето врѣме прѣзъ годината сж замръзнали.

Всѣки отъ тритѣ голѣми кжса на сушата е обиколень отъ всички страни съ вода. Нѣкждѣ части отъ сушата навлизатъ навжтрѣ въ океана, тѣй че отъ три страни сж обиколени съ вода; това сж **полуострови**. На други мѣста по-голѣми или по-малки части отъ водата на океана се вдаватъ навжтрѣ въ сушата; такива голѣми части отъ океана се наричатъ **морета**, а по-малкитѣ — **заливи**. Тукъ-тамѣ изъ океанитѣ и мо-

ретата се срѣщатъ голѣми или малки части отъ суша; това сж пѣкъ **острови**, нѣкои пусти, а нѣкои населени.

И така ние се запознахме вече съ цѣлото наше отечество — планинитѣ му, рѣкитѣ и равнинитѣ му, съ хората и съ що се тѣ занимаватъ; запознахме се и съ другитѣ държави, що сж около насъ, както и съ най-голѣмитѣ държави, що сж далечъ отъ насъ; запознахме се най-сетнѣ и съ земното кълбо. Тази часть отъ отечествознанието, която ни запознава съ земята и съ държавитѣ по нея, се нарича **география**. География на български ще рече **земеописание**, сирѣчь, описание на земята и на държавитѣ по нея.

Трехгодишната учебна ни
 запознание със светта по гео-
 графията, по известността на
 науката

ГРАЖДАНСКО УЧЕНИЕ.

Личность. Общество. Законъ.

Личность. — Всѣки отдѣленъ човѣкъ — билъ той мжжъ или жена, голѣмъ или малъкъ, гражданинъ или селянинъ — е една **личность**. Личность се казва само на човѣкъ. Животното не е личность.

Общество. — Много личности, които живѣятъ вкупомъ на едно опрѣдѣлено мѣсто и иматъ нѣкои общи нѣща, образуватъ **общество**. Отдѣлнитѣ личности образуватъ общества, за да си помагатъ и да имъ е по-лесно. Вънъ отъ обществото личността е съвсѣмъ безсилна и беззащитна. Само като живѣе наедно съ подобнитѣ си, човѣкъ може да напрѣдва и да успѣва въ всичко.

Въ едно общество може да има хора отъ различни народности и вѣри. Общество, което образува една държава и се подчинява на единъ редъ и на едно управление, се нарича **народъ**.

Законъ. — Всѣка една личность, която влиза въ обществото, е свободна. Никой не може да насили друго да му стане робъ или да работи за него. Цѣлото общество така сжщо не може да накара одного или нѣколко души да работятъ за всички, ако тѣ не искатъ сами. Всѣки въ обществото е свободенъ да живѣе, дѣто иска, да търгува или да работи нѣкакъвъ занаятъ, да ходи кждѣто ще; всѣки е свободенъ да има каквато вѣра ще, да говори на какъвто езикъ иска; всѣки е свободенъ да работи или да не работи — както му е угодно.

И така, всѣка личность е свободна, ала не напълно; една личность е свободна да върши всичко, каквото ней е угодно, но не е свободна да прѣчи на

другитѣ. Свободата на личността не е безпрѣдѣлна; тя е **ограничена**, което ще каже, че тя има граници. Ами кой е ограничилъ свободата на личността? — Цѣлото общество. То издава наредби, които обажда на всички. Тѣзи наредби се наричатъ **закони**. И така, законътъ е една наредба, дадена отъ цѣлото общество; чрѣзъ него то налага своята воля надъ всѣкиго. Въ закона е казано, какво е позволено да се прави и какво не е позволено да се прави. Всѣки, който върши работи, непозволенни отъ законитѣ, се наказва.

Кой изработва законитѣ у насъ.

Народни прѣдставители. — Нашитѣ закони се изработватъ отъ цѣлия народъ. Това е негово **право**. Народътъ върши това не самъ, ами чрѣзъ избрани свои хора. Ето какъ става туй нѣщо. Народътъ си избира по нѣколко души на окръгъ, тѣй че на 20,000 души да се падне единъ избраникъ. Тѣзи народни избраници се казватъ **народни прѣдставители**. Казватъ имъ още и **депутати**. Всѣки може да бжде избранъ за народенъ прѣдставитель, ако е навършилъ 30 години, да е книжовенъ и да не е осжденъ за нѣкое тежко прѣстѣпление.

Избори. — Избирането на народнитѣ прѣдставители се казва законодателни **избори**. Изборитѣ ставатъ нѣкой недѣленъ день, когато всички хора сж свободни отъ работа; този день се казва **изборенъ день**. Онѣзи, които иматъ право да избиратъ, се казватъ **избиратели**. Избиратели сж всички мъже отъ 21 година нагорѣ. Ето какъ се извършватъ изборитѣ.

Всѣки избиратель, когато отива на изборното мѣсто, носи съ себе си една книжка, дѣто сж записани имената на онѣзи, които той иска да се избератъ; тази книжка се казва **бюлетина**. Освѣнъ тази книжка той си носи още една, въ която е записано неговото име и прѣзиме, занаятътъ и възрастьта му; тази втора книжка се казва **избирателна карта**. Избирателитѣ влизатъ въ една широка стая, посрѣдъ която има маса, а върху масата една тенекиена кутия, за-

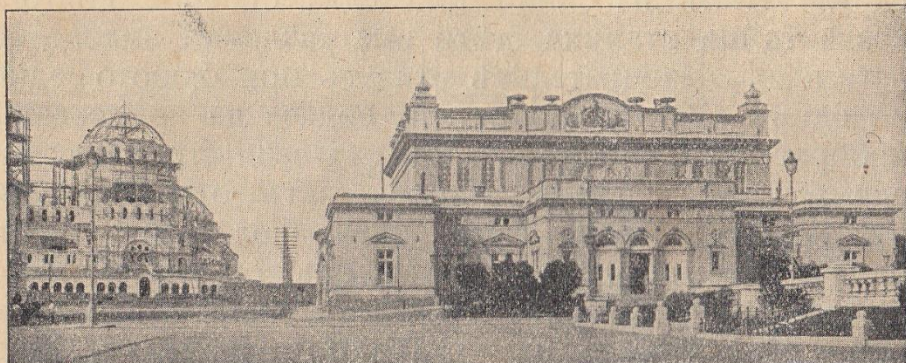
ключена съ ключъ. Тази кутия се нарича **урна**; тя се пази отъ 3—4 души. Тѣзи хора се казватъ **бюро** и ръководятъ избора; главниятъ между тѣхъ е сждия и той се казва **прѣдседателъ на бюрото**. Въ единъ жгълъ на стаята има една стаичка, която се казва **тайна стаичка**, дѣто има различни видове бюлетини. — Избирателитѣ отиватъ при бюрото единъ по единъ. Всѣки избирателъ подава на прѣдседателя избирателната си карта, а той отъ своя страна му дава единъ тѣменъ пликъ. Избирателтъ отива съ плика въ тайната стаичка самъ, туря бюлетината си въ плика, залѣпя го, връща се при бюрото и го дава на прѣдседателя, който го пуца въ урната прѣзъ единъ прорѣзъ. Това се нарича **тайно гласуване**, защото не се знае, кой за кого подава гласъ. То трае до 6 часа вечерта. Като се изредятъ всички гласувачи, урната се отваря, и спуснатитѣ въ нея бюлетини се прѣброяватъ. Чието име е записано въ повечето бюлетини, той се смѣта за избранъ и става народенъ прѣдставителъ.

Избирателна карта.

Прѣдьявительтъ на тая карта
 Име и прѣзиме
 Възраст Занятие
 Образование
 Отъ (градъ или село)
 община, околия,
 окржгъ, е избирателъ въ
 избирателенъ окржгъ, секция.
 № на избирателния списъкъ
 Кметъ:

Народно събрание. — Като се избератъ народнитѣ прѣдставители, тѣ се свикватъ отъ царя въ София, събиратъ се всички въ едно широко здание, направено нарочно за тѣхъ, и се залавятъ на работа. Така събрани наедно, тѣ образуватъ **народно събрание**. Ето това народно събрание изработва нашитѣ закони; това е първата и най-главната негова работа. Ала то върши и други работи: прѣглежда и поправя

старитѣ закони, рѣшава какви данъци да се разхвърлятъ, колко да се харчи и за какво. — Всѣки законъ, изработенъ отъ народното събрание, трѣбва да бжде одобренъ отъ царя; безъ това той нѣма сила.

Народното събрание въ София.

Това народно събрание се свиква въ София редовно всѣка година и работи отъ 15 октомврий до 15 декемврий и отъ 15 януарий до 15 мартъ. То се казва **редовно** или **обикновено**. Неговата служба трае четири години. Ала у насъ има и друго народно събрание, което се казва **велико народно събрание**. То се свиква много нарѣдко и за много важни работи: когато стане нужда да се избере новъ царъ, когато трѣбва да се измѣни и поправи главниятъ законъ у насъ — **конституцията** и за други такива работи. Народнитѣ прѣдставители за великото народно събрание се избиратъ отъ народа по сжщия начинъ, както и за редовното, ала по единъ на 10,000 души. Дѣто ще рече, за великото народно събрание се избиратъ два пжти повече прѣдставители, отколкото за обикновеното. Великото народно събрание се свиква въ Търново.

Граждани. Тѣхнитѣ права и длѣжности.

Всичкитѣ жители въ България, навършили 21 година, отъ каквата народностъ и вѣра да бждатъ, кждѣто и да живѣятъ, се казватъ български граждани. Български граждани сж и българитѣ, и турцитѣ, и

гърцитѣ, и евреитѣ, и селянитѣ, и колибаритѣ. Всички граждани иматъ права, иматъ и длѣжности. Главнитѣ имъ права сж слѣднитѣ:

1. **Свобода.** Българскитѣ граждани сж свободни да живѣятъ, дѣто щатъ, да се прѣселватъ отъ едно мѣсто на друго, да иматъ каквато щатъ вѣра и да я промѣнятъ, ако поискатъ, да си избиратъ поминѣкъ по угодата, да купуватъ и да продаватъ, да пишатъ и издаватъ книги и вѣстници. Тѣ могатъ да правятъ събрания и да образуватъ дружества, които не сж противни на законитѣ. Никой български гражданинъ не може да бжде наказанъ или затворенъ, ако не е осжденъ отъ нѣкое сждилище.

2. **Равенство прѣдъ законитѣ.** Всички български граждани сж равни прѣдъ законитѣ. Министри и стражари, бѣдни и богати, учени и прости — всички сж еднакви прѣдъ закона. Законътъ не прави разлика между тѣхъ.

3. **Избирателни права.** Всѣки български гражданинъ отъ мъжки полъ има право да избира общински съвѣтници, окръжни съвѣтници и народни прѣдставители; това право нѣматъ само офицеритѣ, войницитѣ, стражаритѣ, пожарникаритѣ, циганитѣ и голѣмитѣ прѣстѣпници. Всѣки гражданинъ има право и самъ да бжде избранъ за съвѣтникъ и за народенъ прѣдставитель; само офицеритѣ, чиновницитѣ, учителитѣ и духовнитѣ лица (владици, свещеници, равини и мюфтии) не могатъ да бждатъ избирани за съвѣтници и за народни прѣдставители.

Обществото, което е дало на всѣки български гражданинъ тѣзи права, наложило му е и длѣжности. Ето по-първитѣ длѣжности:

1. **Първа и главна длѣжностъ на всѣки гражданинъ е да почита законитѣ и да ги изпълнява.** Понеже самъ народътъ чрѣзъ свои прѣдставители изработва законитѣ, който отива противъ тѣхъ, той отива противъ цѣлия народъ. На онзи, който не изпълнява законитѣ, отнематъ му се и правата.

2. **Втора длѣжностъ на гражданитѣ е да плащатъ редовно данѣцитѣ,** що Народното събрание

опредѣля да се плащатъ. Тѣзи данъци служатъ да се издържатъ училищата и сѣдилищата, да се подържа войската, да се правятъ и поправятъ пѣтища, мостове, желѣзници и прочие. Ако гражданитѣ рекатъ да не плащатъ данъци, тогава ще трѣба да се затворятъ училищата и да се разпусне войската, която пази земята ни и насъ; пѣтищата ще се развалятъ, мостоветѣ ще се съборятъ и не ще могатъ да се поправятъ. Ще настане голѣмо безредие, което ще е врѣдно за всинца ни.

3. Друга длъжностъ на гражданитѣ е да изучатъ дѣцата си най-малко до IV отдѣление. Държава, дѣто повечето граждани сѣ неграмотни, не върви на прѣдъ. Поради това нашата държава отваря въ всички градове и села училища, които се казватъ първоначални училища; въ тѣхъ българскитѣ граждани сѣ длъжни да си пращатъ дѣцата, щомъ навършатъ 7-годишна възраст.

4. Всички български граждани отъ мъжки полъ сѣ длъжни да прослужатъ нѣколко години въ войската. Тази длъжностъ на гражданитѣ се нарича **военна тегоба**. Отъ нея се освобождаватъ само неджгавитѣ, ала тѣ пѣкъ плащатъ особенъ данѣкъ, който се казва воененъ данѣкъ. Военната тегоба започва отъ 20-та година и трае до 46-та; то ще рече, че всѣки гражданинъ се смѣта за войникъ до 46-та си година.

Министри. — Министритѣ се назначаватъ отъ царя, който ги избира измежду народнитѣ прѣдставители. Тѣ извършватъ всичко онова, което народното събрание е рѣшило да се направи. Тѣ сѣ първитѣ лица въ държавата. Министритѣ управляватъ държавнитѣ работи, прилагатъ законитѣ и издаватъ всѣ какви разпоредби. Въ това имъ помагатъ особни хора, които тѣ сами назначаватъ; тѣзи хора се казватъ **чиновници**. Министритѣ сѣ въ сжщото врѣме помощници и съвѣтници на царя. Каквото и да направи царьтъ, длъженъ е по-рано да се посѣвѣтва съ тѣхъ. Издаде ли нѣкаква заповѣдь или разпоредба, тя трѣба да се приподпише и отъ нѣкой министъръ, иначе

нѣма сила. — Всичкитѣ министри сж десеть. Държавнитѣ работи сж подѣлени между тѣхъ така:

На единъ министъръ е повѣрено да се грижи за реда и тишината въ държавата и за здравето на народа. Той се казва **министъръ на вътрѣшнитѣ работи и народното здраве**. Нему се подчиняватъ лѣкаритѣ, окржжнитѣ управители, околийскитѣ началници, кметоветѣ и цѣлата полиция.

На втори министъръ сж повѣрени всичкитѣ училища. Той се казва **министъръ на народното просвѣщение**. Нему сж подчинени училищнитѣ инспектори, учителитѣ и училищнитѣ настоятелства.

На трети министъръ сж повѣрени държавнитѣ пари; той е, тѣй да речемъ, касиеръ на държавата и се казва **министъръ на финанситѣ** (което ще рече министъръ на държавното богатство). Нему сж подчинени финансовитѣ началници, митничаритѣ, бирничитѣ, събирачитѣ на глоби и други.

Четвърти министъръ се грижи да се почитатъ и изпълняватъ законитѣ и наредбитѣ. Нему се подчиняватъ сждитѣ и тъмничаритѣ, затова се казва **министъръ на правосъдието**. Той пази и държавния печатъ.

На пети министъръ е повѣрена войската; той пази, щото всѣки здравъ мжжъ, станалъ на 20 години, да постъпи въ войската на обучение. Той се казва **воененъ министъръ**. Нему е подчинена всичката войска.

Шести министъръ се грижи за търговията, занаятитѣ и за всѣки поминъкъ. Той се казва **министъръ на търговията, промишлеността и труда**.

Седми министъръ се грижи за държавнитѣ и други общи сгради и за пжтищата. Той се казва **министъръ на общитѣ сгради, пжтищата и благоустройството**. Нему сж подчинени инженеритѣ.

Осмиятъ министъръ се казва **министъръ на земедѣлието и държавнитѣ имоти**; той полага грижи за напрѣдка на земедѣлието и за доброто стопанисване на държавнитѣ имоти.

Деветиятъ министъръ се казва **министъръ на желѣзницитѣ, пошитѣ и телеграфитѣ**; той се грижи за тѣхната добра уредба. Нему сж подчинени желѣзничаритѣ и телеграфиститѣ.

Десетиятъ министъръ се казва **министъръ на външнитѣ работи и изповѣданията**. Той заедно съ царя прѣдставлява нашата държава прѣд другитѣ държави и се сношава съ тѣхъ. Нему е подчинено духовенството, сирѣчь владицитѣ, свещеницитѣ, равнитѣ и мюфтиитѣ.

Министерски съвѣтъ. — Всѣки министъръ се грижи за онова, което му е повѣрено, назначава си чиновници и ги надзирава. Ала за нѣкои важни държавни работи всички министри се събиратъ наедно и рѣшаватъ общо. Това министерско събрание се казва **министерски съвѣтъ**. Единъ отъ министритѣ е прѣдседателъ на съвѣта и се казва **пръвъ министъръ** или **министъръ-прѣдседателъ**. Министерскиятъ съвѣтъ се казва **правителство**. Неговъ глава е министъръ-прѣдседателтъ. Правителството се намира постоянно въ столицата. Отъ тамъ то управлява държавнитѣ работи, издава разпоредби и бди да се изпълняватъ законитѣ отъ всички.

Окржженъ управителъ. — Всѣки окржгъ се управлява отъ едно лице, което се казва окржженъ управителъ. Той се назначава отъ царя; царътъ назначава за окржжни управители онѣзи лица, които министърътъ на вътрѣшнитѣ работи му прѣпорѣчва и прѣдстави. Своитѣ разпоредби правителството съобщава на населението чрѣзъ окржжнитѣ управители. Затова се казва, че окржжниятъ управителъ е прѣдставителъ на правителството въ окржга. Окржжниятъ управителъ е първиятъ чиновникъ въ окржга. Той начесто прави обиколки изъ окржга, за да изучи общитѣ нужди на населението и да се запознае съ него.

Окржженъ съвѣтъ. — Заедно съ управителя се грижи за нуждитѣ на окржга и окржжниятъ съвѣтъ. Окржжнитѣ съвѣтници се избиратъ отъ населението въ окржга по сжщия начинъ, както се избиратъ на-

роднитѣ прѣдставители. Избирането на окржжни съвѣтници се нарича **окржжни избори**. Окржжни избори ставатъ всѣки три години прѣзъ м. януарий по сжщия начинъ, както и законодателнитѣ. Окржжниятъ съвѣтъ е едно малко народно събрание, ала той не може да изработва закони. Окржжниятъ съвѣтъ се грижи за нуждитѣ на цѣлия окржгъ, за пжтищата, за земедѣлието и скотовѣдството; той отпуща помощи на бѣдни села, за да си направятъ или поправятъ чешмитѣ, мостоветѣ и училищата. Неговитѣ **заседания** ставатъ прѣзъ м. септемврий всѣка година. Своитѣ разноси окржжниятъ съвѣтъ посрѣща отъ приходитѣ, които добива отъ своитѣ имоти и отъ окржжната връхнина. **Окржжна връхнина** е данѣкътъ, що всѣки земедѣлецъ, търговецъ, занаятчия и чиновникъ плаща на окржжния съвѣтъ.—Работата на окржжния съвѣтъ трае около 20 дня, слѣдъ което съвѣтниците се разотиватъ. Въ окржжния градъ оставатъ само четирима нарочно избрани съвѣтници, които образуватъ **постоянна комисия**. Постоянната комисия изпълнява **рѣшенията** на съвѣта, сирѣчь грижи се да се извърши всичко онова, което съвѣтътъ е наредилъ да се направи. Тя надзирава общинитѣ и прѣглежда смѣткитѣ имъ. За извършеното отъ нея дава смѣтка на окржжния съвѣтъ.

Общинско управление. — Всѣки окржгъ е раздѣленъ на нѣколко градски и много селски общини. За нуждитѣ на всѣка община се грижи общинскитъ съвѣтъ. Членоветѣ на съвѣта или общинскитѣ съвѣтници се избиратъ отъ общинаритѣ. Тѣзи избори се наричатъ **общински избори** и ставатъ прѣзъ м. февруарий — въ градоветѣ прѣзъ три години, въ селата прѣзъ двѣ. Съвѣтниците избиратъ измежду си одного за кметъ и единъ или повече души за негови **помощници**. Въ градскитѣ общини съвѣтътъ назначава единъ **секретаръ**, а въ селскитѣ — **секретарь-бирникъ**; тѣ водятъ писмената работа съ помощта на нѣколко писари. Кметътъ, помощникътъ и секретарьтъ или секретарь-бирникътъ образуватъ **общинското управление**, защото тѣ управляватъ общината.

Общинското управление се грижи за общинскитѣ имоти, за чистотата, изпълнява рѣшенията на съвѣта и пр. Глава на общината е кметътъ. Той издава заповѣди, прави разпоредби, назначава писари и други общински служители. Правителственитѣ заповѣди и разпоредби се съобщаватъ на населението въ общината чрѣзъ него. — Въ селскитѣ общини кметътъ е началникъ на полицията.

Полиция. — На окръжния управител сж подчинени околийскитѣ началници, които живѣятъ въ околийскитѣ градове и управляватъ околитѣ. Всѣки околийски началникъ има подъ своя власть много **стражари**, които се назначаватъ отъ окръжния управител. Работата на тия стражари е да прѣслѣдватъ разбойницитѣ, ако нѣкъдѣ се появятъ такива, да улавятъ убийцитѣ, да издирватъ крадцитѣ, подпалвачитѣ и всички злосторници. Всичкитѣ стражари вкупомъ се наричатъ **полиция**. Началникъ на полицията въ една околия е околийскиятъ началникъ, а окръжниятъ управител е началникъ на полицията въ цѣлия окръгъ.

Сждилища.

Полицията прѣслѣдва и лови злосторницитѣ, ала не може да ги наказва. Тя ги прѣдава на сждилищата, които иматъ власть да сждятъ и наказватъ. За малки прѣстѣпления сжди и наказва **мировиятъ сждия**, а голѣмитѣ злосторници се сждятъ отъ окръжния сждъ.

Окръженъ сждъ има въ всѣки окръженъ градъ и въ всички други по-голѣми градове. Той бива съставенъ най-малко отъ трима сждии. Окръжниятъ сждъ сжди разбойницитѣ, убийцитѣ, подпалвачитѣ и всички други злосторници. При окръжния сждъ има двама или трима издирвачи, които се казватъ **сждебни слѣдователи**. Тѣ сж пакъ сждии, ала тѣхната работа е да издирятъ онѣзи, които сж извършили нѣкакво зло. Случи ли се убийство, стане ли нѣкъдѣ грабежъ, сждебниятъ слѣдователъ веднага отива на самото мѣсто; тамъ той вижда всичко, разпитва много хора,

прѣглежда навредъ, додѣто сполучи да издири зло-сторника. Въ тази работа му помага полицията. Каквото издири, сждебниятъ слѣдователъ го съобщава писмено на прокурора при окръжния сждъ. **Прокурорътъ** не сжди и не наказва. Неговата работа е друга. Като получи всичко отъ сждебния слѣдователъ, той го изучва внимателно, написва го на книга, която прѣдава на сжда; въ нея той посочва, кой е извършилъ прѣстѣпленieto, какъ го е извършилъ, кои хора сж го видѣли и какво наказание му се пада да прѣтърпи. Когато се сждятъ убийци, въ окръжния сждъ се повикватъ нѣколко души по-първи граждани, избрани отъ населението; тѣ се наричатъ **сждебни заседатели**. Слѣдъ като прокурорътъ и обвинениятъ кажатъ всичко, каквото иматъ да казватъ прѣдъ сжда, сждиитѣ и сждебнитѣ заседатели се оттеглятъ сами въ една стая, за да опрѣдѣлятъ наказанието на обвинения.

Окръжниятъ сждъ разглежда и присжда работи и по земене-даване между хората. Който има да зема отъ нѣкого 1000 лева или повече и не може да си ги вземе съ добро, оплаква се на окръжния сждъ. Той дава до сжда **заявление**, на което залѣпя **гербова марка** за 50 стотинки и въ което излага работата. Сждътъ повиква и двамата и като разбере; че онзи, противъ когото е подадено заявлението, наистина има да дължи, издава противъ него **присжда** и го осжда да плати дълга си и всички направени разноски. Ако длъжникътъ и слѣдъ това не се наплати доброволно, тогава онзи, комуто дължи, се обръща къмъ **сждебния приставъ**. Сждебниятъ приставъ зема насила, съ помощта на полицията, нѣкои длъжникови работи или туря ржка на неговитѣ имоти, продава ги и самъ плаща дълга му. При окръжния сждъ има нѣколко сждебни пристави.

Апелативенъ сждъ. — Често се случва, че осжденитѣ отъ окръжния сждъ не сж доволни отъ неговата присжда. Тогава тѣ се оплакватъ на **апелативния сждъ**, който разглежда **дѣлото** и, ако намѣри, че при-

сждата на окръжния сждъ е права, одобрява я; ако ли пъкъ види, че окръжниятъ сждъ не е присжилъ право, тогава или измѣня присждата му и намалява наказанието, или връща дѣлото назадъ, за да се разгледа отново. У насъ има само три апелативни сждища: въ София, Пловдивъ и Русе.

Касационенъ сждъ — Който не е доволенъ и отъ присждата на апелативния сждъ, оплаква се на **касационния сждъ**. Касационниятъ сждъ така сждо прѣглежда дѣлото и издава своя присжда. По-нагорѣ нѣма вече нахдѣ да се отиде, защото касационниятъ сждъ е най-високото сждище. Каквото рѣши той, то е вече рѣшено: длъженъ си да се покоришъ. У насъ има само единъ касационенъ сждъ—въ София.

Срѣдства на държавата.

Данъци. — Всѣки, който има нѣкакъвъ имотъ или пъкъ получава заплата, отдѣля една частъ отъ прихода си за въ полза на държавата. Това, което всѣки плаща на държавата, се казва **държавенъ данъкъ**.

У насъ има два вида данъци: прѣки и непрѣки (или косвени). **Прѣки данъци** сж онѣзи, които се внасятъ направо на бирника. **Непрѣки** сж онѣзи данъци, които плащаме, кога купуваме нѣкои стоки: захаръ, соль, кафе, газъ, кибритъ и други. Тѣзи стоки идатъ отъ други държави, и нашитѣ търговци плащатъ за тѣхъ на границата данъкъ на държавата. Поради това тѣ подигатъ цѣнитѣ имъ и платения отъ тѣхъ данъкъ си зематъ отъ купувачитѣ. Ако на търговеца захаръта, да речемъ, струва по 70 стотинки килограма, намъ той я продава по 1.20 лв. Платенитѣ отъ насъ 50 ст. повече сж непрѣкъ данъкъ. Тѣзи данъци се казватъ непрѣки, защото купувачитѣ на соль, газъ, захаръ и други ги внасятъ не право на бирника, ами чрѣзъ търговцитѣ.

Държавенъ бюджетъ. — Всичко онова, що постѣпва въ държавната хазна (каса) отъ данъци, отъ

Бюджетът за приходитѣ и разходите на царство България за год.

№ по редъ	П р и х о д и	Постж-пило		№ по редъ	Р а з х о д и	Похар-чено	
		лева	ст.			лева	ст.
1	Отъ прѣки данѣци			1	Заплата на царя, царицата и дру-		
2	” косвени данѣци			2	” ги разноски		
3	” държавни привилегии			3	За Народното събрание		
4	” берии			4	” Министерския съвѣтъ		
5	” глоби			5	” изплащане на държав. дългове.		
6	” съобщения (жельзници, пощи,			6	” М-то на вън. работи и изповѣд.		
7	” телеграфи)			7	” ” вжтр. раб. и нар. здраве.		
8	” държавни имоти и капитали .			8	” ” народ. просвѣщение .		
9	Разни приходи			9	” ” финансиитѣ		
	Отъ общинитѣ и окръжитѣ за за-			10	” ” правосъдието		
	плати на учителитѣ			11	” ” войната		
					” ” търговията, промишлен.		
					” ” и труда		
				12	” ” земедѣл. и дър. имоти.		
				13	” ” обществ. сгради, пжт.		
				14	” ” и благоустройството .		
					” ” жельз., пош. и телегр.		
					Всичко разходъ:		
					Всичко приходъ:		

глоби и отъ държавнитѣ имоти, се казва **държавни приходи**; всичко, което държавата харчи, е **държавни разходи**. Държавнитѣ приходи и разходи вкупомъ се наричатъ **държавенъ бюджетъ**. Държавниятъ бюджетъ се съставя отъ народното събрание. То опрѣдѣля, колко данѣкъ да се разхвърля и какво да се харчи.

Държавенъ заемъ. — Всѣки търговецъ, занаятчия, земеделецъ и други, когато се намѣри въ нужда за пари, зема отнѣкъждѣ на заемъ или, както се казва, прави **заемъ**, и додѣто държи чуждитѣ пари у себе си, плаща за тѣхъ лихва. Понѣкога и държавата се намира въ такава нужда. Тогава и тя прави заемъ. По другитѣ страни има голѣми богаташи, наречени **банкери**, които даватъ съ лихва пари на държавитѣ. Отъ тѣхъ прави заемъ и нашата държава. Този заемъ се нарича **държавенъ заемъ**. Той се изплаща въ продължение на много години, като се внася всѣка година по малко. Държавата прави заемъ, когато има да се строятъ желѣзници, пристанища и за други работи, за които сж потрѣбни много пари.

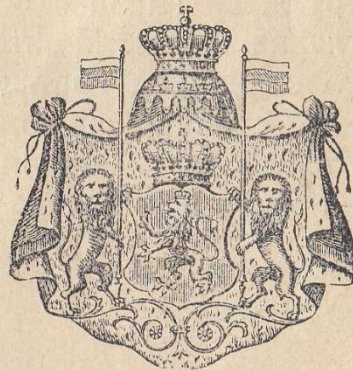
Банки и акционерни дружества.

Въ всички околийски градове у насъ има основани отъ държавата каси, които раздаватъ на заемъ пари съ малка лихва. Тѣ се наричатъ **земеделски банки**, защото даватъ пари на заемъ само на земеделци. Безъ тѣхъ земедѣлието не може да напредва. Въ всѣка банка има единъ **началникъ**, единъ **касиеръ** и други чиновници. — Въ градоветѣ има и другъ видъ банки, наречени **народни банки**. Тѣ сж основани отъ държавата, за да помагатъ на търговцитѣ, фабрикантитѣ и занаятчиитѣ, като имъ даватъ на заемъ пари, когато имъ дотрѣбать. Каквото сж земеделскитѣ банки за земедѣлието, таквотъ сж народнитѣ банки за търговията и индустрията. Въ всѣка народна банка има единъ **директоръ**, единъ **касиеръ** и много други чиновници. — Всѣки, който има спестени пари, може да ги вложи въ нѣкоя отъ

тѣзи банки, за да бждатъ пазени тамъ и да си ги земе, когато му дотрѣбать. За тѣзи **влогове** банкитѣ плащатъ на стопанитѣ имъ една малка лихва. — Въ търговскитѣ градове има и частни банки, които вършатъ сжщата работа, ала зематъ по-голѣма лихва. Всѣка такава банка принадлежи на едно дружество, което се нарича **акционерно дружество**; то се нарича тѣй, защото всѣки членъ на дружеството получава за внесениѣ си въ банката пари листъ книга, наречена **акция**. Въ голѣмитѣ търговски градове има по нѣколко акционерни дружества.

Държавенъ глава. Държавенъ гербъ. Народно знаме.

Царь. — Нашата държава се управлява отъ царь. Както кметътъ е глава на общината, тѣй и царьтъ е глава на цѣлата държава, поради което се нарича **Държавенъ глава**. Ала той не управлява самъ, ами съ помощта на министритѣ, които сж негови съвѣтници. Царьтъ е първото лице въ държавата. Никому не е позволено да каже лоша дума за него, дѣто и да е. Той отваря народното събрание и той го затваря, слѣдъ като си свърши работата. Титлата на царя е **Ваше Величество**; така е длъженъ да му каже всѣки, който се обрѣща къмъ него. Царьтъ е пръвъ началникъ на всичката ни войска.

Държавенъ гербъ.

Държавенъ гербъ е знакътъ, изобразенъ на българскитѣ пари и на правителственитѣ печати. Състои се отъ златенъ левъ, написанъ върху тъмно-червено поле, а най-отгорѣ корона. Гербътъ служи като едно отличие на нашата държава. Всѣка държава си има особенъ гербъ, който се отличава отъ гербоветѣ на другитѣ държави.

Народно знаме е знамето, което хората окачатъ по кжшитѣ и дюкянитѣ си на царски и народни празници. То се състои отъ три плата, поставени хоризонтално: бѣлъ, зеленъ и червенъ. Най-отгорѣ стои бѣлиятъ, подиръ него зелениятъ, а най-долу червениятъ. Знамето така сжщо служи за отличие на нашата държава. Така напимѣръ, българскитѣ параходи въ чужди пристанища всѣкога издигатъ народното знаме, за да се познаватъ, че сж български.

Конституция. — Всичкитѣ тѣзи наши наредби, за които до тукъ говорихме, сж изложени въ единъ законъ. Този законъ се казва **основенъ законъ** или **конституция**. Казва се основенъ, защото той е най-първиятъ нашъ законъ и е нареденъ отъ първото ни велико народно събрание още щомъ се освободихме отъ турцитѣ; той е най-главниятъ отъ нашитѣ закони и е основа на нашата държава. Понеже въ конституцията е наредено, какъ да се управлява нашата държава, затова нашето държавно управление се казва **конституционно**.

Такива сж наредбитѣ на нашата държава. Тѣхъ трѣба да ги знае всѣки гражданинъ. Тѣ сж неговата главна наука. И затова тази часть на отечествознанието се нарича **гражданско учение**. Гражданското учение е наука за онова, което трѣба да знае всѣки български гражданинъ. То ни запознава съ наредбитѣ на нашата държава и съ управлението ѝ.

И С Т О Р И Я.

Положението на българитѣ подѣ турската властѣ.

Робуване подѣ турцитѣ. — Тежки години настанили за нашитѣ прадѣди, слѣдѣ като били поробени. Много отѣ тѣхъ били убити, а други забѣгнали въ чужбина. На тѣхно мѣсто се заселили турци, които си присвоили земитѣ имъ. Много болери се потурчили, за да запазятѣ имотитѣ си и правдинитѣ си; тѣ си останали пакѣ такива господари-потисници на селянитѣ, каквито били и по-прѣди. — Цѣлата българска земя била раздѣлена на три равни части: една частъ била оставена на българитѣ, друга частъ засвоили турцитѣ, а третя частъ зель **султанътѣ** — тѣхниятѣ царь. Султанътѣ подарявалѣ части отѣ своята земя, заедно съ селата по тѣхъ, на онѣзи турски войници, които показвали голѣмо юначество въ боеветѣ. Тѣзи войници ставали пълни господари на селянитѣ въ своитѣ земи; тѣ заели мѣстото на българскитѣ болери. Селянитѣ имъ слугували, вършили имъ всичката полска работѣ, безѣ да имъ се плаща нѣщо.

Покоренитѣ българи били обложени съ тежки данъци. Тѣ били длѣжни да даватѣ на султана десета частъ отѣ своитѣ произведения; освѣнъ това всѣки мжжъ отѣ 14 години нагорѣ плащалѣ за себе си особенъ данъкъ, който се казвалѣ **харачъ**. А пашитѣ и бейоветѣ карали българитѣ да имъ работятѣ безѣ пари и сами отѣ своя страна ги облагали съ незаконни данъци. — Ала най-страшенъ за българитѣ билѣ

еничерскиятъ данъкъ. Слѣдъ всѣки петъ години турцитѣ събирали по нѣколко хиляди бѣлгарски дѣца на 10—12 годишна възраст, завеждали ги въ Цариградъ и ги възпитавали въ своята вѣра и въ своитѣ обичаи. Тѣзи дѣца отпослѣ ставали войници и се наричали **еничери**. Еничеритѣ забравяли своя бащинъ езикъ и своята вѣра и ставали отъ самитѣ турци полоши. За да се избавятъ отъ този безчовѣченъ данъкъ, много бѣлгари забѣгвали въ гори и планини, кога дойдѣло врѣме да се събира. Само гражданитѣ можели да си откупятъ дѣцата съ много пари.

Ала не всичкитѣ бѣлгари били тѣй злѣ поставени и притискани. Онѣзи отъ нашитѣ прадѣди, които живѣли въ планински села и градища, юнашки се опрѣли на турцитѣ, когато тѣзи започнали да прѣвзематъ бѣлгарското царство. Най-сетнѣ и тѣ се прѣдали, ала заради тѣхното юначество султанътъ ги оставилъ по-свободни и имъ далъ голѣми правдини. Тѣзи бѣлгари се нарекли **войници**, а селата имъ — **войнишки села**. Такива села били: Котелъ, Жеравна, Сливенъ, Ямболъ, Панагюрище, Копривщица и други. Всѣки войникъ билъ стопанинъ на едно парче земя, за което не плащаль никакъвъ данъкъ; ималъ право да развъжда до 100 овци, безъ да плаща и за тѣхъ нѣкакъвъ данъкъ. На турчинъ било забранено отъ султана да живѣе или да прѣнощува въ войнишко село. Отъ своя страна войницитѣ били длѣжни да помагатъ на султана, и слѣдъ всѣки три години прѣстоявали една година на царска служба. Въ пѣрвитѣ врѣмена войницитѣ влизали и въ боеветѣ, и тѣхъ турцитѣ туряли най-напрѣдъ. По-сетнѣ имъ било възложено само да сѣкатъ за войската дърва, да ѣ носятъ вода и да правятъ окопи (хендеци). Още по-подирѣ имъ дали по-лека работа: викали ги прѣзъ лѣтото въ Цариградъ, за да пасатъ царскитѣ овци, а прѣзъ зимата ги прашали назадъ въ селата имъ. — Освѣнъ войницитѣ имало и други свободни хора, на които султанътъ така сжщо оставилъ нѣкои правдини. Такива били бѣлгаритѣ, що пазѣли границитѣ на турското царство и проходите; такива били и **сокол-**

ницитѣ, които, за да не плащатъ данѣкъ, всѣка година пращали на султана по единъ опитомень соколъ, наученъ на ловъ.

Освѣнъ тѣзи, всички останали българи и други християни били сжщи роби на турцитѣ. Тѣ нѣмали никакви правдини: забранено имъ било да си изповѣдватъ открито вѣрата и да си правятъ черкови, да носятъ хубави дрехи и да ходятъ спретнато.

Духовно робство. — Още по-лошъ станалъ халѣтъ на нашитѣ прадѣди, когато султанѣтъ поставилъ цариградския грѣцки патриархъ за духовень глава на всички българи. Това станало наскоро слѣдъ прѣвземането на Търново. Грѣцкиятъ патриархъ замѣстилъ полека-лека българскитѣ владици съ грѣцки. За владици се пращали хора недостойни, които повече отъ турцитѣ грабѣли и обирали народа. За да станѣлъ тогава нѣкой владика, плащалъ на патриарха много пари, които отпослѣ изваждалъ отъ гърба на българитѣ. Грѣцкитѣ владици облагали населението съ особни данѣци, които народѣтъ наричалъ **владищина**. За да си събератъ владищината, владицитѣ често пжти изпращали по селата свои хора, които съ помощѣта на стражари влизали въ кжщитѣ на селянитѣ и заграбвали отъ тамъ, каквото намѣрѣли. Ако нѣкое село се откажело да плаща тежката владищина, владиката затварялъ черковата и забранявалъ на свещеника да служи — нито да кръщава, нито да вѣнчава, нито да опѣва умрѣли. Така отивало, додѣто горкитѣ селяни се принуждавали да платятъ данѣка си на владиката, за да не заравятъ умрѣлитѣ си безъ опѣло. Грѣцкитѣ владици турили ржка и на мнѣстиритѣ, които давали подѣ наемъ заедно съ земитѣ имъ, и приходитѣ прибирали въ джобовѣтъ си. Така тѣ прѣмногo забогатявали и почвали да живѣятъ разваленъ животъ, какѣвто не прилича на духовници.

И така слѣдъ падането на България нашитѣ прадѣди подпаднали подѣ двойно робство: робували на турцитѣ, робували и на грѣцкитѣ владици. Робуването имъ на грѣцкитѣ владици и попове се нарича **духовно робство**.

Първи опити на българитѣ да се освободятѣ отѣ турцитѣ.

Минали съ тъкмо двѣстѣ години отѣ поробването на България. Притѣсненията на турцитѣ ставали отѣ година на година по-много, данѣцитѣ по-тежки. По едно врѣме султанѣтъ разпрѣсналъ еничеритѣ вредомѣ изѣ царството си. Тѣ напълнили България и захванали да правятѣ голѣми пакости на българитѣ, като ги карали да имѣ работятѣ безплатно, и имѣ отнемали насила нивитѣ. Още по-нетърпимо станало положението на българитѣ, когато султанѣтъ натоварилѣ съ по една жълтица годишенѣ воененѣ данѣкъ всѣки възрастенѣ българинѣ, за да може да подѣржа многобройната си войска.

Тогава българитѣ скришомѣ се сговорили да възстанатѣ и да изгонятѣ турцитѣ отѣ земята си. Дълго врѣме се готвили тѣ, безѣ да ги усѣтятѣ турцитѣ. Възстанието избухнало въ **Търново** и за кжсо врѣме се разпространило и наоколо (**1595 година**). Българитѣ нападнали на града София и го оплѣнили. Ала това голѣмо възстание нѣмало добѣръ край. Султанѣтъ изпратилѣ противѣ българитѣ единѣ паша съ много войска. Възстаницитѣ били разбити, а войводата имѣ избѣгалѣ въ Русия. Слѣдѣ това турцитѣ опустошили източна България и избили голѣма частѣ отѣ жителитѣ ѣ, а на тѣхно мѣсто настанили свои хора. Тогава много българи избѣгали въ Влашко, дѣто се и заселили. — Слѣдѣ стотина години българитѣ се опитали още еднажѣ да се освободятѣ отѣ турцитѣ. Този пжтъ възстанието започнало отѣ селото **Чипровецѣ** (Берковско), дѣто се събрали водителитѣ (**1688 година**). Ала и това възстание било скоро потѣпкано отѣ турцитѣ; тѣ изгорили Чипровецѣ, чиито жители се прѣснали изѣ гори и балкани, отдѣто полека-лека избѣгали въ Влашко.

Тогава настанали най-тежкитѣ години за нашитѣ прадѣди. Тѣ станали пълни роби на турцитѣ, които не ги зачитали за нищо. Появили се много разбойници, които обирали и убивали хора по пжтищата.

Въ размирно врѣме турцитѣ нападали българскитѣ села и заграбвали, каквото могли, а женитѣ и момитѣ заробвали и ги продавали по пазарищата. Ето каква пѣсенъ е останала отъ онова страшно врѣме:

Турчинъ робиня караше,
Съ кончето я подкарваше,
Робиня му се молѣше:
— Турчине, ти друга вѣра,
Я си кончето позапри,
И ми рѣцѣтъ отвѣржи,
Да сведя клонче буково,
Люлчица да си привѣржа,
Мжжко си дѣте да сложа

Народътъ билъ толкозъ сплашенъ, щото не помислювалъ вече да дига глава противъ своитѣ мжчители. Той гледалъ само, какъ да си изкара прѣхраната и да си плати данъцитѣ.

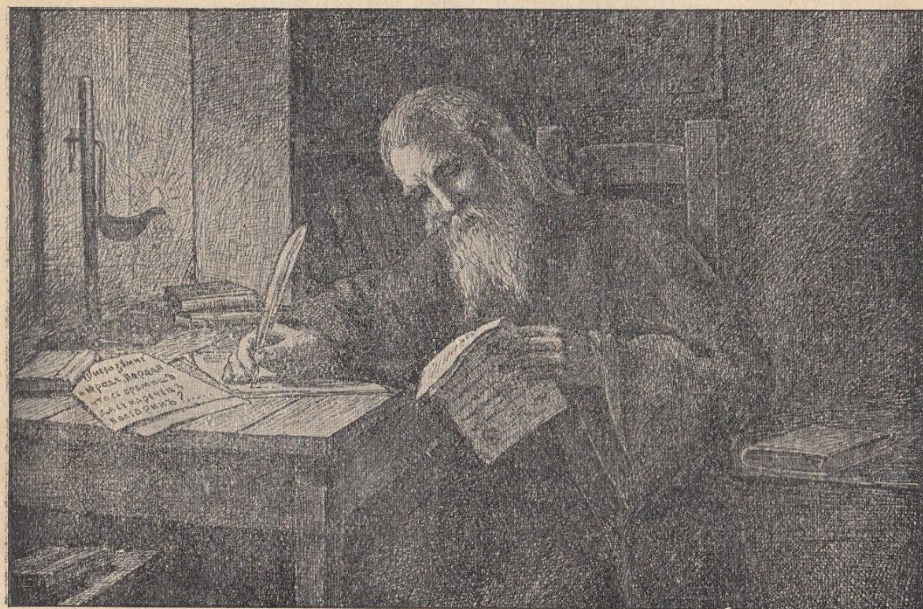
Въ онѣзи тежки години еднички бранители на българитѣ били **хайдутитѣ** — безстрашни юнаци, които обикаляли на малки чети планинитѣ цѣло лѣто, убивали народнитѣ мжчители и обирници, а прѣзъ зимата се прибирали въ селата. Хайдутитѣ не били крадци и разбойници и не правѣли зло на мирни хора. Тѣ прѣслѣдвали народнитѣ потисници и обирачи, били тѣ турски бейове или български чорбаджии.

Пробуждане на българитѣ.

Тежко и нетърпимо било турското робство за нашитѣ дѣди и прадѣди. Тѣ не били сигурни нито за живота, нито за имота си. Ала по-лоши и по-опасни отъ турцитѣ били грѣцкитѣ попове и владици. Турцитѣ само грабѣли и мжчели народа, а пѣкъ владицитѣ и поповетѣ, освѣнъ дѣто ги грабѣли, ами посѣгали и на езика и книжнината ни. Грѣцкитѣ владици и попове затваряли българскитѣ училища, изгаряли българскитѣ книги, а въ черковитѣ чели само на грѣцки. Тѣ позволявали да се отварятъ само такива училища, въ които учението се прѣподавало на

гръцки езикъ. Дѣто имало свещеници българи, тѣ и тѣхъ задължавали да четатъ въ черковитѣ на сѣщия езикъ. Българитѣ почнали да забравятъ своя езикъ и своето минало. Гражданитѣ зели да се гърчечатъ; срамъ ги било да се казватъ, че сѣ българи. Само селянитѣ твърдо пазѣли българския езикъ, ала тѣ пѣкъ били много неуки.

Отецъ Паисий. — Въ онѣзи тъмни врѣмена се появила една малка книжка, написана на български. Въ нея се разправяло за едноврѣмешнитѣ наши царе и за тѣхнитѣ войни съ гърци и турци. Тя се появила въ

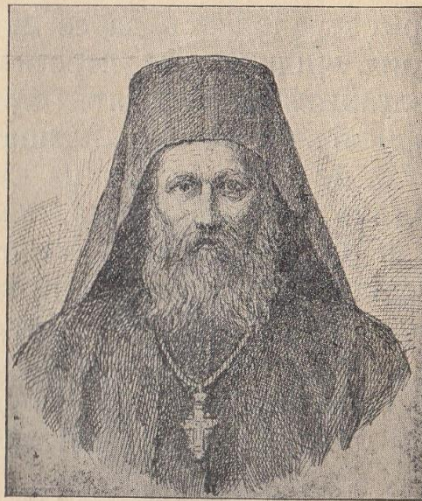

Отецъ Паисий.

1762 година и се наричала **История на българския народъ и на българскитѣ царе**. Написана била тази книжка отъ единъ светогорски калугеръ, **Паисий** нареченъ. Паисий билъ българинъ, роденъ въ едно село изъ самоковско. Той отишълъ отъ малкъ въ Света-гора, дѣто има много мѣнастири — български, гръцки, сръбски и руски. Като поотрасналъ, Паисий се покалугерилъ въ единъ отъ българскитѣ мѣнастири, въ който и братъ му билъ калугеръ. На Паисия било много мжно да слуша, какъ другитѣ калугери — гръцки, сръбски и руски — се подигравали съ бълга-

ритѣ, задѣто не си знаели миналото. Затова той си турилъ на умъ да напише история на българския народъ. Много стари книги и рѣкописи прѣровилъ той, много ноци изгубилъ и много трудъ положилъ, додѣто напише книгата си. Затворенъ въ своята мѣна-стирска килия, цѣла нощъ пишелъ отецъ Паисий съ паче перо подъ мѣжделиво кандилце. А като я свършилъ, трѣгналъ да я разнася за прѣписване по цѣло Българско.

Софроний Врачански. — Малка била книжката на отецъ Паисия, ала събудила заспалитѣ българи. Слѣдъ него мнозина по-събудени българи продължили неговата работа за свѣстяването на поробения български народъ. Измежду тѣхъ най-личенъ е **Софроний**, врачански владика. Той прѣзъ цѣлия си животъ билъ гоненъ отъ грѣцкитѣ владици и отъ турскитѣ бейове. Софроний се родилъ въ Котелъ, дѣто билъ дълго врѣме учителъ и свещеникъ; тогава той се наричалъ Стойко. Като станалъ попъ, той пакъ събиралъ дѣцата да ги учи на четмо и писмо, а въ черковата всѣки празникъ казвалъ слово на български езикъ, за да го разбира народътъ. Това не се харесало на грѣцкия владика, та той го подгонилъ. Попъ Стойко избѣгалъ отъ Котелъ и отишълъ другадѣ, ала и тамъ не билъ оставенъ на мира. Най-сетнѣ забѣгналъ въ търновско. Той достигналъ да стане владика въ Вратца и се нарекълъ Софроний. Ала гоненъ отъ турцитѣ, той се принудилъ да напусне Вратца и да избѣга въ Букурещъ. Тамъ Софроний се заловилъ да пише полезни книги и ги прѣскалъ между народа. Най-прочута е книгата му **Слова за празнични и недѣлни дни**, по-

Софроний Врачански.

зната между народа подъ името **Софроние**. Тя е първата печатна българска книга. Софроний ни е оставилъ и друга една книга, въ която описва и своитѣ теглила и патила; тя е озаглавена така: **Житие и страдание на грѣшния Софроний**. Неговитѣ книжки твърдѣ много помогнали за събуждането на българитѣ. Отъ тогазъ насетнѣ зели да се отварятъ български училища и да се печататъ български учебници. Гражданитѣ започнали да се отказватъ отъ грѣцкия езикъ и отъ грѣцкитѣ училища.

Духовно освобождение на българитѣ.

Грѣцкитѣ владици и попове, като видѣли, че българитѣ започватъ да се свѣстяватъ и да си отварятъ свои училища, се стреснали. Тѣ знаели, че щомъ българитѣ се свѣстятъ съвсѣмъ, ще прѣстанатъ да се гърчечатъ и да имъ плащатъ владищина. А това никакъ не имъ идѣло на смѣтката. Като прѣстане народътъ да имъ плаща, нали не ще могатъ да ядатъ и да пиятъ, както сж си навикнали! Затова грѣцкитѣ владици започнали да прѣслѣдватъ всички по-будни българи и да ги клеветятъ прѣдъ турцитѣ, че ужъ били противъ царщината имъ. Ала и това не имъ помогнало. Подиръ Паисия и Софрония се появили много други български владици, калугери и учители,

Иларионъ Макариополски.

които повели народа срѣщу грѣцкитѣ владици. Най-лични между тѣзи народни водители били: **Неофитъ Бозвели**, светогорски калугеръ, родомъ отъ Котелъ, **Иларионъ Макариополски**, цариградски владика, родомъ отъ Елена, и братята **Миладинови**, учители въ Македония. За да ги накаже, грѣцкиятъ патриархъ измолилъ отъ султана да прати на заточение Нео-

фита и Илариона, а Миладинови били хвърлени въ тъмница, дѣто и умрѣли. Ала и това не уплашило българитѣ; тѣ още по-упорито погнали грѣцкитѣ владици. Борбата между българския народъ и грѣцкото духовенство ставала отъ година на година по-остра. Народътъ чрѣзъ своитѣ по-първи и по-учени хора искалъ да се прѣмахнатъ грѣцкитѣ владици и да му се пратятъ владици българи. Най-сетнѣ правото е на българска **вруарий 1870 година** издалъ заповѣдъ да се задоволи желанието на народа и да му се назначатъ български владици. По този начинъ българитѣ слѣдъ многогодишна борба постигнали да се сдобиятъ съ свой духовенъ глава и съ свои владици. Духовниятъ глава на българитѣ се нарекълъ **екзархъ**; той трѣбало да живѣе въ Цариградъ. За първи екзархъ билъ избранъ видинскитъ владика **Антимъ**. Тази случка се нарича **духовно освобождение на българитѣ**, защото тѣ се освободили отъ властта на грѣцкия патриархъ и на грѣцкото духовенство. — Сегашниятъ български екзархъ се казва **Иосифъ I**; той живѣе въ София.

К. Миладиновъ.

Стрпун
султанътъ се увѣрилъ, че страна, затова на **28 фев-**

Антимъ I.

Нови опити за освобождение отъ турцитѣ.

Додѣто една часть отъ събуденитѣ българи се борѣли противъ грѣцкото духовенство за черковни правдини, други се заловили да приготвятъ народа за възстание противъ самитѣ турци. Турското царство било вече доста ослабнало отъ постояннитѣ вжтрѣшни безредици. Отъ друга страна поробенитѣ народи — българи, сѣрби, гѣрци и власи, като били лишени отъ всѣкакви правдини, често се бунтували и не оставяли царщината на мѣра. Ала силата на турцитѣ ослабнала най-много отъ честитѣ войни съ руситѣ, които отнели голѣма часть отъ земята имъ. Съ руска помощъ се избавили отъ робство гѣрцитѣ, власитѣ и сѣрбитѣ. Това насѣрчило бѣлгаритѣ, и тѣ рѣшили какъ-какъ да турятъ край на своето робуване. Всѣки събуденъ бѣлгаринъ, който искалъ да работи открито противъ турцитѣ, бѣгалъ въ свободна Ромѣния, дѣто нѣмалъ страхъ отъ нищо. — Прѣвъ започналъ да проповѣдва на народа за свобода **Георги Раковски**,

Георги Раковски.

котленецъ, единъ отъ най-ученитѣ българи него врѣме. Той ходилъ да се учи чакъ въ Парижъ. Като свѣршилъ учението си, Раковски се завърналъ въ Бѣлгария, събралъ дружина и трѣгналъ изъ Балкана да прѣслѣдва и наказва народнитѣ мжчители. Ала наскоро се увѣрилъ, че народътъ не е още готовъ за възстание, та напусналъ Бѣлгария и заминалъ въ чужбина.

Слѣдъ като обиколилъ много страни, той най-подирѣ се спрѣлъ въ Букурещъ, дѣто имало много забѣгнали като него българи. Раковски ги убѣдилъ да основатъ едно тайно дружество, което да работи за свѣстяването на бѣлгарския народъ и да го приготви за въз-

стание. Дружеството си имало печатъ и каса и се нарекло **Централенъ български революционенъ комитетъ**. — Раковски прѣзъ цѣлия си животъ работилъ само за народа: той написалъ нѣколко книги, съ които много спомогналъ за народното пробуждане. Най-прочута е книгата му **горски пѣтникъ**. Раковски умрѣлъ въ Букурещъ на 50 годишна възраст.

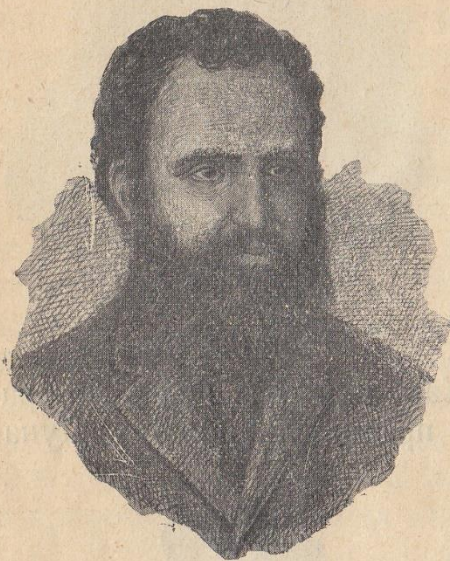
Хаджи-Димитъръ.

Неговитѣ проповѣди не отишли напусто. Една година слѣдъ смъртта му двамина млади и юначни войводи, **Хаджи-Димитъръ** отъ Сливенъ и **Стефанъ-Караджа** отъ Тулча, събрали дружина въ Влашко и прѣминали нощемъ Дунава. Като навлѣзли въ България, тѣ се упжтили къмъ Балкана. Прѣзъ дѣто минали, селянитѣ ги посрѣщали радостно и ги гощавали добрѣ. По пѣтя си тѣ имали нѣколко битки съ турцитѣ. Въ една отъ тѣзи битки Караджата билъ раненъ, падналъ въ ржцѣтѣ на турцитѣ, които го обѣсили въ Русе. Хаджи-Димитъръ съ 25—30 момчета стигналъ до Балкана, дѣто се срѣщналъ съ турски войски при **Бузлуджа** и юнашки падналъ въ боя съ повечето отъ другаритѣ си. Ала народътъ не ги забравилъ. На мѣстото, дѣто тѣ паднали, всѣка година по Илинъ-день се събиратъ селяни отъ околнитѣ села, за да се поклонятъ на гробоветѣ имъ.

Стефанъ-Караджа.

Слѣдъ смъртта на Раковски мѣстото му заелъ **Любенъ Каравеловъ**, който билъ отъ сръдногорския градецъ Копривщица. Като изкаралъ училището, той станалъ абаджийски чиракъ. Ала той билъ жаденъ за наука. Затова напусналъ занаята и отишълъ да се учи въ Русия. Каравеловъ прѣстоялъ тамъ цѣли деветъ години. Като се изучилъ, той напусналъ Русия, но не се върналъ въ България, ами се настанилъ въ Бѣлградъ. По-сетнѣ се прѣмѣстилъ въ Букурещъ, купилъ

Любенъ Каравеловъ.

си печатница и започналъ да издава вѣстници и да пише книги за народа. Въ вѣстницитѣ Каравеловъ пишелъ противъ султана и противъ турскитѣ паши и бейове, а въ книгитѣ разправялъ за живота и теглата на народа. Наскоро Каравеловъ заелъ първо мѣсто между забѣгналитѣ въ Влашко българи и продължилъ започнатата отъ Раковски работа. Ала той мислѣлъ, че за да може да се приготви по-скоро народътъ за възстание

противъ турцитѣ, трѣба да се работи не отъ вѣнъ, ами вжтрѣ въ България—между самия народъ.

Мисълта на Каравелова усвоилъ единъ младъ момъкъ, по име **Василь Левски**, родомъ отъ Карлово. Левски най-напрѣдъ се покалугерилъ и станалъ дяконъ. Ала калугерскиятъ животъ не му билъ прѣсърце. Най му било про-

Василь Левски.

тивно да ходи съ дисаги на рамо по просия изъ селата. Той скоро хвърлилъ расото и се прѣдалъ на народни работи.

Левски чулъ за букурешкия таенъ български комитетъ и за Любена Каравеловъ. Той заминалъ за Букурещъ, срѣщналъ се съ Каравелова и на дълго и широко се разговорилъ съ него по народнитѣ работи. Когато се завърналъ въ България, той тръгналъ отъ градъ въ градъ, отъ село въ село и прѣзъ дѣто миналъ, основалъ малки дружинки отъ вѣрни хора; тѣзи тайни дружинки се наричали **комитети**. Длъжността на комитетитѣ била да приготвятъ народа за възстание. Много години обикалялъ Левски изъ България, ходѣлъ навсѣкждѣ и не знаелъ почивка. Уплашени отъ неговото шетане, турцитѣ всѣкакъ се мъчели да го хванатъ, ала напусто: Левски дѣто замръкне, не осъмнува. Той билъ много безстрашенъ: прѣобличалъ се ту като турчинъ, ту като кюмюрджия, ту като работникъ или търговецъ и влизалъ между самитѣ турци, безъ да могатъ да го познаятъ. Народътъ много го обичалъ и го пазѣлъ като очитѣ си. Ала най-сетнѣ той билъ прѣдателски уловенъ и обѣсенъ въ София (1873 год.). Мнозина негови другари били пратени на заточение.

Възстания прѣзъ 1876 година.

Априлското възстание. — Подетата отъ Левски работа не прѣстанала слѣдъ неговата смъртъ. Появили се други родолюбци, които продължили по-нататкъ работата за освобождението ни. За да има по-добъръ редъ въ тази работа, тѣ раздѣлили България на възстанишки окрѣзи. Въ всѣки окрѣгъ имало по единъ главенъ водителъ, нареченъ **апостолъ**, който ималъ нѣколко помагачи. Апостолитѣ си имали своя поща и си пишели писма на единъ неразбранъ за турцитѣ и за другитѣ българи езикъ, та да не може всѣки да ги разбере.

Пръвъ между възстанишкитѣ окрѣзи билъ **Панагюрскиятъ окрѣгъ**, дѣто главенъ апостолъ билъ

Михаил Димитров

Георги Бенковски — единъ много работливъ и сърченъ човѣкъ. Населението на този окръгъ било тогава, както и сега, най-събудено и готово да се дигне противъ турцитѣ. Въ всѣко село на окръга имало комитетъ. Когато водителитѣ видѣли, че народътъ е вече готовъ за възстание, поканили комитетитѣ да пратятъ по единъ или по двама души на едно по-тайно мѣсто въ Сръдна-гора, наречено **Оборище**, за да размислятъ и съгласно да рѣшатъ, кога да се започне възстанието. Събранието опрѣдѣлило да се започне отъ 1 май сжщата година. Ала намѣрилъ се между комитетскитѣ пратеници единъ, който отъ страхъ или за пари обадилъ на турскитѣ голѣмци всичко. Турцитѣ зели мѣрки. Слѣдъ нѣколко дни пристигнали стражари въ Панагюрище, за да изловятъ бунтовницитѣ. Като разбрали, че сж издадени, водителитѣ прибѣрзали и започнали възстанието, безъ да дочакатъ 1 май. Това станало на **20 априль**, поради което възстанието се нарича **априлско**. Начаса забили камбанитѣ, и възстаницитѣ започнали бързо да се въоръжаватъ. Колкото турци имало въ града, били заловени и затворени. Сжщия день били изпратени нарочно хора до всички села, за да имъ обадятъ, че възстанието е започнато, та да се дигнатъ и тѣ. За кжсо врѣме възстанали всички сръдногорски села. Дигнали се противъ турцитѣ и родопскитѣ села: **Батакъ, Перушица и Брацигово**.

Възстаницитѣ се раздѣлили на нѣколко чети и започнали да обикалятъ Сръдна-гора. Страшно се уплашили турцитѣ, като чули, че народътъ възстаналъ. Тѣ поискали помощъ чакъ отъ Цариградъ. Противъ възстаницитѣ била изпратена силна войска. Турцитѣ нападнали най-напрѣдъ на Панагюрище, което било сръдище на възстанието. Юнашки посрѣщнали панагюрци многобройната турска войска, ала съ своитѣ слаби сили не могли да устоятъ насрѣща ѝ и се дрѣпнали въ планината. Турцитѣ навлѣзли въ града, ограбили го и избии много хора, които не могли да избѣгатъ. За кжсо врѣме възстанието било потѣпкано, селата ограбени, а отъ жителитѣ имъ едни сварили

да избѣгатъ, други били избити. Най-злѣ си изтеглили **Батакъ** и **Перушица**: по-голѣма часть отъ тѣхнитѣ жители били изклани.

Бенковски въ самото начало на възстанието потеглилъ съ една малка чета да разваля мостоветѣ, да събаря телеграфнитѣ стълбове и да прѣрѣзва телеграфнитѣ жици; когато възстанието било потѣпкано, той съ нѣколко другари се оттеглилъ въ планината, дѣто билъ изварденъ отъ турци и убитъ.

Възстания по други мѣста.—Въ сжщото врѣме, когато възстанали сръдногорскитѣ и родопскитѣ села, дигнали се противъ турското царство габровци, нѣколко села отъ търновско и отъ други мѣста. Ала и тѣ не могли да устоятъ противъ голѣмата турска сила. Главатаритѣ на габровскитѣ възстаници били уловени и избѣсени. Възстаницитѣ отъ търновскитѣ села се загнѣздили въ Дрѣновския мѣнастиръ, ала силна турска войска ги обиколила и избила стотина души отъ тѣхъ, а другитѣ се прѣснали. Единъ отъ водителитѣ на тѣзи възстаници, **Бачо Киро**, селски учителъ, се крилъ нѣколко деня въ своето село, ала билъ съгледанъ отъ селскитѣ пѣрвенци и прѣдаденъ на турцитѣ, които го обѣсили.

Така били потѣпкани тѣзи възстания. Тѣ излѣзли несполучливи, защото още не билъ готовъ цѣлиятъ народъ за възстание и защото възстаницитѣ не били добрѣ въоръжени. А турската царщина била още силна, имала войска и топове.

Христо Ботевъ и неговата чета.

Като чули, че народътъ отсамъ Дунавъ се готви да се дигне противъ турското царство и да прѣмахне робството, мнозина забѣгнали въ Влашко българи-бездомници се нагласили да му отидатъ на помощъ. Войвода имъ станалъ прочутиятъ **Христо Ботевъ**. Той билъ роденъ въ хубавия градецъ Калоферъ, дѣто баща му билъ учителъ. Калоферъ е разположенъ до самата Стара-планина; посрѣдъ него тече рѣка Тунджа. Тамъ е расълъ и порасълъ този български войвода. Като

виждалъ теглата на народа, той още отъ малъкъ намразилъ турцитѣ и всичкитѣ потисници народни. А кога порасналъ, забѣгналъ и той, като всички свободолюбци, въ Влашко. Ботевъ билъ пѣснопоецъ и ни е оставилъ много хубави стихотворения и пѣсни, написани въ чужбина. Въ Влашко той се събиралъ все съ забѣгнали като него бездомници. Далечъ отъ своето отечество, тѣ не прѣставали да го обичатъ и били всички готови да умратъ за него. Затова щомъ чули, че въ България има възстание, тѣ се нагласили да се прѣхвърлятъ отсамъ Дунавъ и да се притекатъ на помощъ на възстаналитѣ свои братя. Войвода на четата станалъ Христо Ботевъ. За да могатъ да прѣминатъ незабѣлѣзани Дунавъ, Ботевъ далъ такава разпоредба: да се облѣкатъ всички съ прости дрехи като работ-

Христо Ботевъ.

ници, градинари или търговци, а формата и оржжието си да заковатъ въ сандѣци и да се качатъ на единъ и същи параходъ отъ различни мѣста. Така и направили. Всички били около 200 души на брой. Когато параходътъ дошълъ между градоветѣ Ломъ и Орѣхово, насрѣща селото Козлодуй, Ботевъ изсвирилъ съ войнишка трѣба, и всички работници, градинари и търговци завчасъ хвърлили проститѣ си дрехи, облѣкли си възстанишката форма, въоръжили се и се наредили. Капитанинтъ на парахода рекълъ да се обади, ала войводата не му позволилъ. Той далъ заповѣдъ да се спре параходътъ, и всички четници излѣзли на българска земя и развѣли знамето. Тѣ се надѣвали, че ще бждатъ подкрѣпени отъ тамкашното българско население, ала остана излѣгани. Четата потърсила прибѣжище въ гористата Стара-планина. Тя имала нѣколко битки съ турци и черкези и спо-

лучила да стигне надъ Вратца и да се застои на една височина. Тамъ се завързалъ кървавъ бой между турци и четници. Нашитѣ юнаци, скрити между скалитѣ и дърветата, посрѣщали съ куршуми всѣки турчинъ, който се покаже. По едно врѣме войводата дигналъ глава, за да прѣгледа неприятелитѣ, ала начаса черкезки куршумъ пробилъ високото му чело, и той падналъ мъртъвъ. Жално оплаквали своя обиченъ и юначенъ войвода горкитѣ четници; тѣ не искали да вѣрватъ, че той вече не е живъ. Останали безъ главатаръ, тѣ отстѣпили и послѣ се разпрѣснали. Едни отъ тѣхъ били избити, а други се запазили и могли да избѣгатъ въ Влашко.

Война между Русия и Турция за нашето освобождение.

Извършенитѣ въ България кланета отъ турцитѣ подигнали срѣщу тѣхъ всички други държави. Тѣхнитѣ пратеници въ Цариградъ поканили султана да въведе по-добъръ редъ въ царството си, та българитѣ да не бждатъ роби на турцитѣ, ами и тѣ да живѣятъ човѣшки. Ала сулганътъ не склонилъ, и тѣ не направили нищо повече. Не ни забравили само нашитѣ братя — руситѣ. Рускиятъ царь **Александъръ II** отворилъ война на Турция, за да ни освободи отъ робство. Отъ Русия потеглила многобройна войска прѣзъ 1877 година, минала прѣзъ Ромъния и се упжтила къмъ България. Мнозина отъ забѣгналитѣ въ Ромъния българи пожелали да помагатъ на руситѣ за освобождението на своето **отечество**. Тѣ образували отдѣлна дружина, главатаръ на която станалъ единъ руски генералъ. Тѣзи българи се нарекли **опълченци**. — Рускитѣ войски минали Дунавъ при града Свищовъ. На помощъ имъ дошла и частъ отъ ромънската войска. Въ скоро врѣме цѣла Сѣверна-България била заета отъ руситѣ. Само **Плѣвень** и нѣколко други града оставали въ турски рѣцѣ. Руситѣ не мѳжели да отидатъ по-нататкъ, додѣто не зематъ и Плѣвень. А този градъ билъ добръ укрѣпенъ и се па-

зѣлъ отъ многобройна турска войска. Руситѣ го обиколили отъ всички страни и не пропусчали никого да влиза въ него, нито да излиза. Тукъ останала и ромънската войска. А опълченцитѣ съ една малка часть отъ руската войска били пратени да вардятъ **Шипченския проходъ**, за да не могатъ турцитѣ да минатъ Балкана и да помогнатъ на своитѣ въ Плѣвенъ. Цѣли три дня опълченцитѣ и руситѣ, гладни, жадни и изморени, отблѣсвали турската сгань, която налитала да мине планината прѣзъ прохода. Като имъ се свършили патронитѣ, тѣ заловили съ камъни, които търкаляли надолу възъ турцитѣ. Най-сетнѣ, когато били вече съвсѣмъ изморени, пристигнала имъ на помощ

още руска войска, слѣдъ като Плѣвенъ билъ прѣвзетъ заедно съ всичката турска войска, която го пазѣла. Турцитѣ били отблѣснати отъ прохода. Тѣ се спрѣли на равнището, при село **Шейново**, дѣто руситѣ и опълченцитѣ ги нападнали, разбили ги и заробили всичката войска, заедно съ пашата. При **Стара-Загора** руситѣ и опълченцитѣ застигнахъ другатурска войска, която отстъпвала надолу. Тѣ нападнали и нея и я разбили. Тамъ паднали много руси и опълченци. Слѣдъ

Александръ II.

това и Тракия била заета отъ рускитѣ войски. Турцитѣ бѣгали отъредъ, а българитѣ радостно посрѣщали своитѣ освободители. Рускитѣ войски продължавали да гонятъ турцитѣ, отнели отъ тѣхъ града Одринъ и наближили до Цариградъ. Султанътъ, уплашенъ да не отнематъ и самата му столица, помолилъ руския царъ да спре войната и да се примирятъ. Царътъ склонилъ. Въ градеца **Санъ-Стефано**, при Цариградъ, отъ руския царъ и отъ султана било подпи-

сано съгласие, наречено **Санстефански договоръ**, споредъ който Сѣверна-България и Добруджа, Тракия и Македония били отстъпени отъ турското царство, признати за свободни и съставили българското княжество. Този договоръ създаде една голѣма България, която се нарече **Санстефанска България**. Това станало на **19 февруарий 1878 година**. Този день се смѣта за день на нашето освобождение, и отъ тогава насамъ се брои за народенъ празникъ. А царъ Александъръ II, който ни освободи отъ турцитѣ, се нарече царъ-освободителъ. Така се нарича и днесъ, макаръ че не е вече живъ. Отъ благодарностъ нашиятъ народъ му издигна хубавъ паметникъ въ София.

Берлинскиятъ договоръ и разпокъсването на Санстефанска България.

Другитѣ държави не одобрили Санстефанския договоръ. Тѣ го отмѣнили и принудили руския царъ да подпише другъ договоръ, който се нарекълъ **Берлински**, защото билъ подписанъ въ града Берлинъ, дѣто били събрани всички пратеници на държавитѣ. Споредъ Берлинския договоръ, освободенитѣ отъ Русия български земи били разпокъсани на петъ части:

1. **Сѣверна-България**, която останала съвсѣмъ свободна и образувала Българското княжество;
2. **Тракия** се отдѣлила отъ България, останала полусвободна и се нарекла Източна-Румелия;
3. **Македония** и **Одринско** били върнати на султана;
4. **Добруджа** (сѣверната ѝ половина—между Дунавъ и Черно-море) била отстъпена на Ромѣния, за дѣто помагала въ войната на руситѣ;
5. Градоветѣ **Нишъ**, **Пиротъ** и **Враня** били дадени на Сърбия.

Наскоро подиръ това въ новото българско княжество се свикало първото велико народно събрание, за да изработи основния законъ и да избере князь. Народнитѣ прѣдставители се събрали въ старата българска столица—Търново и изработили първия и глав-

Александъръ Батембергъ.

стжпило къмъ избирание на князь. За такъвъ билъ избранъ **Александъръ Батембергъ.**

И така слѣдъ 500 годишно робуване българската държава била възобновена.

Съединението и сръбско-българската война.

Споредъ Берлинския договоръ, Източна-Румелия се управлявала отъ главенъ управителъ-българинъ, назначенъ отъ султана. Ала тракийскитѣ българи не били доволни отъ това, дѣто ги отдѣлили отъ тѣхнитѣ сѣверни братя. Тѣ започнали тайно да се готвятъ, за да се съединятъ съ тѣхъ въ една държава. И наистина, на 6 септемврий 1885 година главниятъ управителъ билъ сваленъ, Източна-Румелия се присъединила къмъ Сѣверна-България и отъ тогава на-самъ се нарича Южна-България. Тази случка се нарича **съединение на Сѣверна и Южна-България.**

По този начинъ българското княжество се уголѣми и усили. Сръбскиятъ кралъ **Миланъ**, недоволенъ и уплашенъ отъ усилянето на България, поиска да засвои частъ отъ нейнитѣ земи и още сжщата година ненадѣйно навлѣзе съ войскитѣ си въ България. Ала

смѣтките му излѣзоха криви. Нашите войски юнашки отблъснаха Милановите при Сливница и ги гониха чакъ до Нишъ. Слѣдъ това войната била спрѣна, и отъ тогава България и Сърбия си заживѣха съседски.

На другата година, прѣзъ августъ, князь Александъръ се отказа отъ прѣстола и напусна България.

Царь Фердинандъ I.

Прѣстолонаслѣдникътъ князь Борисъ.

Свика се второ велико народно събрание, което избра сегашния царь **Фердинандъ I**. Той дойде въ България прѣзъ 1887 год., а прѣзъ 1893 се ожени за княгиня **Мария-Луиза**, която прѣзъ 1899 година се помина. Царьтъ има четири дѣца: князь **Борисъ**, князь **Кирилъ**, княгиня **Евдокия** и княгиня **Надежда**.

Слѣдъ него български царь ще стане първиятъ му синъ, князь **Борисъ**, поради което той се нарича **прѣстолонаслѣдникъ**.

Царица Елеонора.

Прѣзъ 1908 година царьтъ се ожени повторно; сегашната царица се казва Елеонора.

Война между Балканския съюзъ и Турция.

Нашитѣ сънародници отъ Тракия и Македония, които останаха подъ властѣта на турцитѣ, бѣха подложени на сжщитѣ притѣснения, каквито търпѣха българитѣ прѣзъ всичкото врѣме на робството. Турското правителство прѣслѣдваше по-събуденитѣ, затваряше ги, прашаше ги на заточение въ далечнитѣ покрайнини на турското царство. Българитѣ не можаха да се примирятъ съ злата си сждба. Мисълѣта за освобождение отъ турски яремъ здраво заседна въ главитѣ имъ. Появиха се безстрашни хора, които, като Василъ Левски, плѣзнаха между народа, крѣпѣха го и му вдѣхваха надежда. Едни сновѣха отъ градъ въ градъ, отъ село въ село и основаваха тайни комитети; други събираха чети, прѣслѣдваха и наказваха турскитѣ бейове и чиновници, които притѣсняваха българското население. Най-лично мѣсто измежду тѣзи народни хора заемаха **Гоце Дѣлчевъ** и **Дамянъ Груевъ**. Тѣ работиха съ слово и съ оржие и най-сетнѣ сложиха юнашкитѣ си кости за свободата на своето поробено отечество. Българитѣ дигаха на нѣколко пжти възстание, но биваха усмирявани и злѣ наказвани. Най-голѣмото възстание стана прѣзъ 1913 год., слѣдъ което много бѣжанци дойдоха въ свободна България, за да се спасятъ.

Най-сетнѣ българското правителство се споразумѣ съ правителствата на Сърбия, Гърция и Черна-гора, които така сжщо имаха свои сънародници подъ турска властъ, и всички изедно поканиха Турция да даде свобода на християнитѣ въ своитѣ земи. Ала турското правителство не обърна внимание на поканата имъ. Тогава четиритѣ съюзни държави обявиха на Турция война, която започна на 5 октомврий 1912 година. Този четворенъ съюзъ се нарече **балкански съюзъ**. Войскитѣ на България, Сърбия, Гърция и Черна-гора

навлѣзоха въ земята на турцитѣ. Най-голѣмитѣ битки станаха между нашитѣ и турскитѣ войски. Първитѣ голѣми боеве бѣха на 9 и 10 октомврий между **Лозенградъ** и **Одринъ**, два здраво укрѣпени градове. Турцитѣ бѣха разбити и удариха на бѣгъ. Българскитѣ войски влѣзоха въ Лозенградъ. Въ сжщото врѣме друга часть отъ войскитѣ започна да обсажда Одринъ, въ който имаше много турска войска. Разбититѣ турски войски се бѣха спрѣли и укрѣпили между градоветѣ **Люле-Бургазъ** и **Бунаръ-Хисаръ**. Нашитѣ ги настигнаха. Между двѣтѣ неприятелски войски се започна кръвопролитенъ бой, който трая непрѣкъснато петъ дена — отъ 16 до 20 октомврий. Съ голѣми усилия и съ голѣми жертви нашитѣ удържаха побѣда и прогониха турцитѣ чакъ задъ Чаталджа. Въ сжщото врѣме напрѣдваха войскитѣ и на нашитѣ съюзници: сърби, гърци и черногорци, които изтикаха турскитѣ войски отъ Македония. Днитѣ на турското царство бѣха прочетени. Оставаше само Одринъ, но той бѣше обсаденъ отъ българитѣ отъвредъ. Най-сетнѣ падна и Одринъ. На 13 мартъ 1913 година българскитѣ войски го прѣвзеха съ пристѣпъ и плѣниха всичката турска войска, която го бранѣше отъвжтрѣ. Слѣдъ това войната между Турция и съюзницитѣ се прѣкрати и помежду имъ се склучи миръ, който се подписа въ Лондонъ и се нарече **Лондонски миръ**.

Въ тази кръвопролитна война нашитѣ войници показаха голѣмо юначество и неустрашимостъ; тѣ не знаеха да се връщатъ назадъ, ами отиваха все напрѣдъ съ пушка и ножъ. И само затова можаха да сломятъ силата на страшното турско царство, което бѣше нѣколко пжти по-голѣмо отъ нашето.

Но намѣсто връщане по домоветѣ имъ и почивка, тѣхъ ги очакваха нови походи и страдания. Нашитѣ съюзници — сърби и гърци бѣха завладѣли Македония, додѣто българскитѣ войници отблѣсваха турскитѣ пълчища, и подлагаха на сжщитѣ притѣснения българското население, каквито то търпѣше по-рано отъ турцитѣ. Сърбитѣ и гърцитѣ искаха да задържатъ

Македония за себе си, макаръ че тя е населена съ българи, принуждаваха нашитѣ сънародници да се казватъ гърци и сърби и имъ забраняваха да говорятъ своя майчинъ и бащинъ езикъ. Нашето правителство покани правителствата на Сърбия и Гърция да извадятъ войскитѣ си отъ Македония, но тѣ отказаха. Започна се нова кръвопролитна война—войната между България отъ една страна и отъ друга страна Сърбия, Гърция и Черна-гора, които бѣха съюзени противъ насъ. Макаръ да бѣха изморени и изтощени отъ битки и походи, нашитѣ юначни войници трѣбваше да пролѣятъ още веднажъ кръвта си за свободата на своитѣ братя, които паднаха подъ ново робство — робство подъ сърби и гърци. И тѣ се биха пакъ тѣй храбро и неустрашимо съ сърби, гърци и черногорци, както се биха съ турцитѣ, но напусто — тѣ не можаха да дадатъ свобода на Македония. България бѣше нападната не само отъ сърби, гърци и черногорци, но и отъ турци и ромънци. Тя нѣмаше сила да се бори съ петъ врага, принуди се да сложи оръжието и да склучи миръ. Турция си зе назадъ Одринъ, Лозенградъ и цѣла южна Тракия, Ромъния заграби Добруджа и по-голѣмата частъ отъ Дели-орманъ, Гърция и Сърбия си задържаха Македония. Така се разпокъса българскиятъ народъ, и една частъ отъ него остана да пѣшка подъ чуждо робство, по-лошо отъ турското.

Мирътъ между България, Сърбия, Гърция и Ромъния се склучи и подписа въ Букурещъ и се нарича Букурешки договоръ.

край

ОТЕЧЕСТВОЗНАНИЕ
- 1914 -